

گوتاری ژنانه له نووسینی ژندا

م.ی. نژاد حسین شریف¹، غهفوور عارف²، م. نالان محمد اورحمان³

¹بەشی زمانی کوردی- کۆلیژی زمان: nazhad.sharif@univsul.edu.iq

²بەشی زمانی کوردی- کۆلیژی پەروەردەیی پەڕەت: ghafoor.khudhur@univsul.edu.iq

³بەشی گەشتوگوزار- کۆلیژی بازرگانی-زانکۆی سلیمانی: alan.awrahman@univsul.edu.iq

نووسەری پەڕەندیکار: م.ی. نژاد حسین شریف*

پوخته

ئەم توێژینەمە سەبارەت بە ناساندن و پەرەپێدانی گوتاری "نووسینی ژن"ە، لەرێی وەلامدانەوه بۆ پرەسپارگەلیک سەبارەت بە وەرچەرەخانە بنچینەییەکان و جومگەکانی پێوەندی ژن لەگەڵ زمان و کۆمەڵگە و دابونەریت و نایینەوه، بۆ هێنانە کایەیی گوتاری ژن لە چوارچێوەی "نووسینی ژن" بە هەموو خەسڵەت و تایبەتمەندیەکانییەوه. لەم توێژینەمەیدا ھۆکارە بنجداکوترەکانی میژووی کۆمەڵگە و لە پرەسپارگەلیکە توکمەیی ئەدەبی پیاوسالاری و ھۆکارەکانی لاوازی و کزیی گوتاری نووسینی ژن دەستنیشانکراون. ژمارەیک لە ژنە نووسەری نەریتی پێش راپەرین و نووسەری دیدروونی دواي راپەرین بەسەرکراوەتەوه کە ئەمە دواي وەک خەشتە سەرەتاییەکانی بونیادی گوتارەکە رەچاوکران. توێژینەمەکە لە پای نەبوون یان کزیی رەخنەیکە تایبەت بەم گوتارە، تووشی گێژاویکی زانستی بوو لە جیاکردنەوهی بەرھەمەکان وەک ھەلگری ئەم گوتارە ژنانە، بۆیە لەسەر بنەمای چوار تۆخمی سەرەکی (بیینی -تێروانین- کۆمەلایەتی و، رۆلی تاک و خود و، قوولایی دەربرین و ھێمادارییە رەگەزییەکان و ئامانج لە بەرھەمەکانی ئەدەبیدا)، پێشنیاری مۆدێلیکی رەخنەیی کرد تایبەت بە "رەخنە نووسینی ژن" کە ببێت بە بنەمایکی زانستی و رەخنەیی لە ساگردنەوه و ھەلسەنگاندن و چاروونی بۆ خوێنەر لە بەکارھێنانی ئەم گوتارەدا.

وشە کلیلیەکان: رەگەزی ژن، ژنە نووسەری نەریتی، نووسینی ژن، نووسینی پیاو، پانتایی نووسین، رەخنە نووسینی ژن

1-پێشەکی

2-ناونیشانی توێژینەمەکە بۆ (گوتاری ژنانە لە نووسینی ژندا) تەرخانکراوە

3-کێشە توێژینەمە:

نەبوونی خەسڵەتگەلیکی ئاشکرا بۆ ناسینەوهی گوتاری نووسینی "ژن" لە دنیای نووسیندا بە زمانی کوردی، کە پێویست بە ھەلسەنگاندنێکی زانستیە ھەیه و، لێرەوه دارشتنی خەسڵەتەکان بەپێی بەرھەمە بەرەستەکان و دۆزینەوهی جیاوازییەکانی لەگەڵ نووسینی "پیاو" دا، کە میژوویەکی درێژی ھەیه لە داگیرکردنی رۆبەری نووسینی کوردییدا، پاشان دانانی رێساگەلیک بۆ ھەلسەنگاندنی ئەم گوتارە.

3- گرنگی توێژینەمە:

ئەم توێژینەمە ھەولێکە بۆ گەشەپێدانی بوارێکی زیندووی ئەم سەردەمە، سەرەتا لەرێی تانۆپۆکیشانی سنوور و پانتایی نووسینی "ژن" لەرێی خەسڵەت و تایبەتمەندیەکانی دنیای ژن و گرنگیەکانیان لە پێداویستبوونی جیاوونەوهی تەرز و دەربرین و دەستەواژە زمانییەکانیانەوه، ھەولەدات لەرێگە سۆراخ و پشکنینە ئەدەبییە بەدەستھاتووەکانەوه، لە رێی دەستنیشانکردنی

4-نامانجی توێژینەمە:

توێژینەمە ھەولەدات، لەرێگە دیاریکردنی خەسڵەتەکانی نووسینی "ژن"ەوه، ئەم ئامانجانە خوارەو بەئینتەدی:
1. زانینی رادە ناسنایەتی و شارەزابوونی ژن، بە خەسڵەتە پێدەکراوە بەکارھێنانەکانی ژن خۆیەوه لە نووسینە ئەدەبیەکانیاندا، ھەروەھا پێشاندانی ئەو نمونانە کە ئاشنایان کردووە بەم خەسڵەتانە.

- **Publisher:** University of Sulaimani, **ISSN (Print):** 1813-0852, **ISSN (Online):** 2617-3034
- **Journal Website:** <https://sjh.univsul.edu.iq/>, **Volume:** [Insert], **Issue:** [Insert], **Year:** [Insert], **DOI:** [Insert DOI]
- **Submission Date:** [30/4/2026], **Revised Date:** [10/5/2026], **Accepted Date:** [26/7/2026], **Published Date:** [30/9/2026]

۲. ئاشنابوون بە رەھەندە سەرەككەكانى تاييەتمەندىي رەگەزى، لەبەر ھەمەپەننى نووسىنى "ژن" جياواز لە نووسىنى باو "نووسىنى پياو".

۳. ئاشنابوون و خستەرەوى ئەو بابەتەنى "ژن" لە نووسىنەكانىندا كارى لەسەر ئەكات.

۴. ئايا "ژن" لە ژانرە ئەدەبىيەكانىندا تا چەند سوود لە ئەدەبىياتى جگە لە زمانى كوردى دەبين، ئايا كارىگەر بىيەكانىيان چەندە بە بەر ھەم و مژارەكانىنەو ديارە.

۵. "دەستپەشخەرىيەك بۆ پەرەپەندى رەخنەى نووسىنى ژن يان ئەدەبى ژنان بە لايەنە تۆرىي و پراكتىكىي و شىكارىيەكانىيەو".

5- مەتۆدى تۆيژىنەو دەكە:-

ئەم تۆيژىنەو مە لە جۆرى تۆيژىنەو مە وەسفىي شىكارىي و سۆسۆلۇجىيە، بە پەشتەستەن بە تۆرىيە كۆمەلەيتىي و ئەدەبىيەكان لە پەنناوى گەشتەن بە ھەندىك راستىي زانستىي سەبارەت بە دىوى ناو مەوى خودى ژن و دىوى دەر مەوى قەوارى پەنگەي (كىان) ژن لە مامەلە و لە رەقتارىيدا لەناو كۆمەلەگەيەكى داخراو يان كراودە، بەو پەننەى دۆخى دەر وونىي ژن و دەر كەوتە رەقتارىيەكانى دەر خەرى جۆرىتى شوناسى كۆمەلەيتىي "ژن"ە لە كۆمەلەگەكى خۆيدا كە كۆمەلەگەى كوردىيە. لايەنە كۆمەلەناسىيەكە ھەم لەدەت كارىگەر بىيەكانى رەگەز لە رەھەندە پەنگەنەمەكانى شوناسى كۆمەلەيتىيەو سەر چاوەبەر، كە ژن دەر بىيە ئەدەبىيەكانى لێو دەر پەيژىت و ھەمەجۆر دەقى لێبەر ھەمەدەھىنەت.

6- ناوەرۆكى تۆيژىنەو دەكە

۱- كارلىكى رەھەندەكانى شوناسى كۆمەلەيتىي و رەگەز

۱-۱ رەگەزەكانى شوناسى كۆمەلەيتىي

۱-۱/۱ رەھەندى كۆمەلەيتىي (خەلەكىي و مەدەنىي)

لە زۆرىك لە كۆمەلەگە رۆژەلەيتىي ئىسلامىيەكاندا، نۆرم و دابونەرىت رۆلىكى جىگەر بەسەر ژناندا دەسەپپەن كە راستەوخۆ كارىگەرىي لەسەر رەپەرەوى نووسىنى ژن ھەيە. ژنانى نووسەر باسى بابەتەكانى وەك چەوساندەو، ھاوسەرگىرىي زۆرەملى و جياكارىيان كەردو، چونكە نووسىن بووتە رەگەيەك بۆ شكاندىي بىدەنگىي و دەر بىرىنى ئەزموونى كەسىي كە پەشتەر نەبىستراو. لەگەل ئەو گۆرانكارىيە كۆمەلەيتىيەنى كە ئەم جىھانە داخراو سەنوردارەى پەيدا تەپەرەو، وەك زىادبوونى دەر فەتى خۆندەن، كار، كۆچەرىي، و بلاوونەو مەيدىا، بەشدارى ژنان لە بوارى گشتىدا زىادىكردو، نووسىنى فەيمىنىستى لە بابەتى كەسى تەسكەو گۆراو بۆ چارەسەر كەردنى بابەتى فراوانتر وەك ناسنامە و نازادىي و دادپەرەرىي.

ئاستى بەرزى پەرەردەى ژنان ھەرەو ھەيەتەدەر بوو بۆ زىادبوونى بەر ھەمى ئەدەبىي ژن و ھەمەجۆرى شىواز و بابەت لە نۆوان رۆمان و شىعر و وتاردا كە قوولايى و كارىگەر بىيەكى زىاترى بە نووسىنى ژن بەخشى لە كۆمەلەگەدا.

۱-۱/۲ رەھەندى كولتورىي (داب و نەرىت و نايىنىي)

ئايىن و دابونەرىت كارىگەر بىيەكى قوول و ئالۆزىان لەسەر ئەدەبىياتى ژن ھەبوو لە جىھانى عەربىي و ئىسلامىيدا، چونكە ئەم فاكترەنە ئەو چوار چۆرەيەيان پەنگەنەو، كە نووسىنى ژن تىيايا كارلىكەكات و رۆو بەرەوى ئاستەنگەكانى دەپتەو.

ئايىن رۆلىكى سەرەكى دەگىرەت لە دارشتى بەھا و نۆرمە كۆمەلەيتىيەكان لەم جۆرە كۆمەلەگەياندا، چونكە تەكستە نايىنىيەكان زۆر جار بە شىوازىكى تەقلىدى لێكەدەرنەو كە رۆلىكى تايىت بە ژنان دەبەخشەت كە جەخت دەكاتە سەر خۆيان و مالى و نازادىيان لە بوارى گشتىدا سەنوردەر دەكات. ئەم چوارچۆرە نايىنىيە، وەك لە ھەندىك كۆمەلەگەدا تەگەشتوون و جىبەجى دەكرەن، ژىنگەيەكى كەلتورىي وەھابان دروستكردو كە سەنوردەر بەسەر دەر بىرىنى ژندا دەسەپپەنەت، كە وای لە زۆرىك لە نووسەرەن كەردو رەخنە لە لێكەدانەوانە بگرن و ھەول بەدەن دەقە نايىنىيەكان لە رەوانگەيەكى ژنارايىيەو بۆنەنەو كە ماف و كەرامەتى ژنان دەر دەكات.

بۆيە، كارىگەر بىيەكە لەيەك چوارچۆرەدا نامىنەتەو، بەلكو دابونەرىتى كۆمەلەيتىي و ئايىن تەكەل دەبن بۆ پەنگەنەنى سىستەمەيك لە ياساى نەنوسراو، كە ھەلسوكەوت و رۆلى ژن لە كۆمەلەگەدا پەنناسە دەكات. نۆرمە نەرىتىيەكانى وەك رەزىكرەن لە شەرف، ھاوسەرگىرىي زوويان زۆرەملى، و جياكارىي رەگەزى ھەموويان بابەتەكان كە زۆر جار لە ئەدەبىياتى ژن دا لەم كۆمەلەگە نايىندارىي و خەلەكىياندا دووبارە دەنەو وەك ئەو بابەتەنى كە ژنان ئەزموونى ئەكەن. ئەم نەرىتەنە بەر بەست بوون لەبەردەم بەھىز كەردنى ئەم تەرزە نووسىنە، بەلام لە ھەمان كاتدا ھاندەرى زۆرىك لە نووسەرەنى ژن بوون بۆ گەران بە دواى گوتارىكى تايىت بە خۆيان و لەرەي ئەو مەو بۆنەن نووسىن وەك ئامرازىك بۆ بەرگەرىي و بەرەنگار بوونەو ساز بگەن.

۱-۱/۳ رەھەندى سىياسىي (ھەزرى راستەرەو و ھەزرى چەپەرەو)

سىياسەت و كەشە سىياسىيەكان و بزوتتەو نايەدۆلۇجىيەكان كارىگەر بىيەكى بەر چاويان لەسەر پەرسەندەنى ئەدەبىي ژن لە جىھانى عەربىي و ئىسلامىيدا ھەبوو، چونكە ئەم فاكترەنە يارمەتەيدەر بوون لە دارشتى بابەتەكانى نووسىنى ژن و چوارچۆرە رەخنەي و كۆمەلەيتىيەكانى.

جەنگ و داگىركارىي و شۆرشەكان نازارەكانى مەرفىيان خستەرەو، لەوانە ژنان، ھانى نووسەرەنى ژن دەدەن ئەدەب وەك ئامرازىك بۆ دۆكىومەنتەكەردەن، بەرگەرىي و دەر بىرىنى ئەزموونى تاكەكەسىت و كۆمەلەيتىيەك بەكار بەپەن. رەوداو سىياسىيەكان بابەتى نۆيان لە نووسىنى ژن بەر ھەمەپەنەو، وەك لەدەستدانى مافەكان، توندوتىژى سىياسىي و كۆمەلەيتىي، ئاوارەي و كۆچەرىي، ھەرەو ھاواكارىي بۆ يەكسانىي و دادپەرەرىي.

لێرەو، بزوتتەو كەكانى ژن و سىياسىيەكان يارمەتەيدەر بوون لە ھۆشيار كەردنەو ژنان سەبارەت بە مافەكانىيان كە رەنگدانەو لەسەر ئەدەبىي ژن لە رووى بابەت و شىوازە ھەبوو. ژنانى نووسەر دەستیان كەردو بە لەخوگرەننى بابەتە گشتىيەكان لە دەرەو ئەزموونى تاكەكەسىي، وەك بەشدار بوونى سىياسەت، پەرەردە، كار و نازادىيە گشتىيەكان، كە بوون بەھوى فراوانبوونى نووسىنى

کۆمه‌لایه‌تییه‌یه‌ی که له کۆمه‌لگه‌دا گۆرانکاریان به‌سهر‌دادیت کاریگه‌رییان هه‌یه و شێوازی نووسینیش له بیر و زمانه‌وه سهر‌چاوه ده‌گرت، بۆیه ده‌کریت باومر به‌بوونی شێوازی هه‌بیت که پێی‌ده‌وتریت شێوازی ژنانه. (یونس و همکاران 1389: 95)

بۆیه شێوازی جیاوازی نووسینی ژن کاتیک سهریه‌له‌دا که ژنان له به‌کاربه‌ری ئه‌ده‌به‌وه گۆرا بۆ یه‌کێک له‌و گرووپانه‌ی که ئه‌ده‌بیان به‌هه‌مه‌ینا. (پایانه‌) له‌و پێوه‌ندییه‌دا باومریوايه "نایدیۆلۆژیای پیاوسالاریی ژن به‌بوونه‌وهریکی لاواز ده‌زانیت و هه‌ر بۆیه‌ش له‌ دونیای ئه‌ده‌بدا که له‌ بنه‌ر مه‌تا له‌لایه‌ن پیاوه‌وه به‌ریۆده‌بریت، رێگه به‌بلاوکرده‌وه‌ی به‌ر هه‌مه‌کانه‌ی ژنی نووسه‌ر نادات. به‌م شێوه‌یه‌ش بۆ دۆزینه‌وه‌ی ئه‌گه‌ری چاپکردنی به‌ر هه‌مه‌کانیان، ژنان ناچار ده‌بن روو له‌ نووسینی پیاوه‌ بکه‌ن و، له‌ ئه‌نجامی ئه‌و فشارانه‌ی کۆمه‌لگه‌ی ئه‌ده‌بی پیاوسالاریی هه‌یانه، ژنان روویان لێده‌مات بۆ دروستکردنی ئه‌ده‌بیاتی خۆیان." (پایانه‌، 1397: 93)

لاکۆف، بێگه‌ردیی ژن له‌ قسه‌کردندا به‌ زمانیکی لاواز له‌ قه‌له‌مه‌ده‌دات و هۆکاری سهرمه‌کێیه‌که‌ی به‌ هه‌ژموونی پیاو ده‌زانیت و، هۆکاری ئه‌م زالبوونه‌ش پله‌به‌ندیی سرووشتی ره‌گه‌ز مه‌کانه. له‌ روانگه‌ی ئه‌وه‌وه ژن وه‌ک بوونه‌وهریکی پله‌ دوو سه‌یر ناکریت: "ئه‌وان ته‌نها له‌ شێوه‌ی پێناسه‌یه‌که‌دا بوونیان هه‌یه که پیاو پێی‌اندیه‌خشن (لاکۆف، 1399: 57)؛ تا راده‌یه‌ک روونه که له‌ کۆمه‌لگه‌ی ئه‌مه‌دا، ئه‌گه‌ر ژن بگاته‌ پێگه‌یه‌ک، ئه‌وه ته‌نها له‌ رێگه‌ی پێگه‌ی باوکه‌نه و مێردانه‌وه ده‌بیت." (مه‌دره‌سی 1387: 14) ئه‌م جیاوازیانه‌ ره‌نگه‌ زۆر گه‌وره‌ یان بچوک بن. پیاو به‌ هۆکاری جۆراوجۆر خۆیان له‌ به‌کاره‌ینانی هه‌ندیک وشه‌ به‌دوور ده‌گرن، وه‌ک ئه‌و بابته‌انه‌ی که له‌ روی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه قه‌ده‌غن که‌ خۆیان بوونه‌ته‌ تابو بۆ هه‌ندیک ره‌هتاری زمانیی و نازمانیی. جاسپێرن "نامه‌ژه به‌ تابو ده‌مات و به‌ هۆکاری جیاوازی زمانه‌وانیی نێوان ژن و پیاوی ده‌زانیت." (هه‌مان سهر‌چاوه: 163) هه‌روه‌ها نانسپس پیتی وایه که "بابته‌کانه‌ی گفتوگۆی نێوان ژنان و پیاو جیاوازن و بۆ پیاو بابته‌کانه‌ی وه‌ک سیاسه‌ت، و مرزش، جۆر مه‌کانی ئۆتۆمه‌یل، پرسه ئابوورییه‌کان و بازرگانیی له‌ پێشترن له‌ بابته‌کانه‌ی په‌یوه‌ست به‌ خۆراک و په‌روه‌رده‌کردنی نه‌وه‌ی داهاتوو و باری په‌روه‌رده‌یی منالان که بابته‌کانه‌ی گفتوگۆی ژنانن." (ترنسیسیانس، 1387: 29) ئه‌مانه هه‌مان ئه‌و بابته‌انه‌ن که به‌ گشتیی شێوه‌ی قسه‌کردنی ژنان پێکه‌هێن. ئه‌م جیاوازیانه‌ ده‌توانن هۆکاری جۆراوجۆریان هه‌بیت، له‌وانه: هۆکاری کۆمه‌لایه‌تی، پێوه‌ندییه‌ ئابوورییه‌کان، ته‌وژمه کۆلتوورییه‌کان و هه‌ند. ته‌نانه‌ت جۆری پێوه‌ندیی نێوان ژن و پیاو، هه‌روه‌ها ئه‌زمه‌وونه‌کانی ژبانیان فۆرمیکی جیاواز و مرده‌گرت. زمانناسانیش گرنگی به‌م جیاوازیانه‌ ده‌دن.

هه‌روه‌ها هه‌ندیک له‌ توێژهران ورده‌کارییه‌کان به‌ سیفه‌تیک ژنانه ده‌زانن و به‌ سرووشنیش ئه‌مه له‌ بابته و گفتوگۆ و نووسینی ژنه نووسه‌ر مه‌کاندا ره‌نگه‌ده‌اته‌وه. حوسینی پیتی وایه، "ئه‌م ورده‌کارییه له‌ که‌یسی ژندا پێوه‌ندیی به‌ کجکاوی تایبه‌ت به‌ مێینه و ده‌رفه‌ت و کات به‌سهر‌بردنیک گه‌وره‌تر یانه‌وه هه‌یه به‌ به‌راورد به‌ پیاو بۆ ده‌ربیرینی ورده‌کارییه‌کان، هه‌روه‌ها پێیوايه که به‌و پێیه‌ی نووسه‌رانی ژن چه‌ندین سه‌ده چاوهری نووسین بوون، ئێستا که ده‌رفه‌ته‌که گونجاوه، هه‌رچی‌یان بویت ده‌ینووسن به‌ی ئه‌وه‌ی شوین لۆژیکی چیرۆکه‌که

ژن له‌ چیرۆکی که‌سییه‌وه بۆ چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌کانی کۆمه‌لگه به‌شێوه‌یه‌کی فراوانتر.

له‌ هه‌مانکاتدا، قه‌یرانی سیاسیی هانی نووسینی ژنی داوه زمانیکی بویرانه‌ی به‌رگریی بگرێته‌به‌ر، چونکه تیکسته‌کان بوونه‌ته نامرازی که بۆ ره‌خنه‌گرتن له‌ ده‌سه‌لات و سیسته‌مه کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کان که رۆلی ژنان سنووردار ده‌کهن. بزووتنه‌وه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، وه‌ک داواکاریی مه‌فه‌کانی ژنان و به‌شداریه‌یکردن له‌ جوڵانه‌وه‌ی مه‌ده‌نی، هه‌روه‌ها فه‌زایه‌کی نوێیان بۆ نووسین و بلاوکرده‌وه دروستکردووه و ئاماده‌یی ژنان له‌ گۆره‌پانی ئه‌ده‌بییدا به‌هێز کردووه.

که‌واته ده‌توانین بلێین که کێشه‌ سیاسیه‌کان و بزووتنه‌وه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ته‌نها پاشخانی ئه‌ده‌بیی ژن نه‌بون، به‌لکو هێزیکیی پالنه‌ری سهرمه‌کیی بوون بۆ ده‌وله‌مه‌ندکردنی نووسینی ژن، فراوانکردنی خولگه‌ی و گۆره‌پانی گوتاری ژن له‌ ئه‌زمه‌وونیکیی تاکه‌که‌سییه‌وه بۆ ده‌نگیکیی ره‌خنه‌یی و کۆمه‌لایه‌تییه‌ی که کاریگه‌ری له‌سه‌ر واقیع هه‌بیت و داوای گۆرانکاری بکات.

١-٢) کاریگه‌ریی ره‌گه‌ز له‌سه‌ر نووسین

١-٢/١) ره‌گه‌ز له‌ کۆمه‌لگه‌ی زمانیه‌دا سادهمترین چه‌مکی ره‌گه‌ز بریتیه له‌ جیاوازی تایبه‌تمه‌ندییه بایۆلۆژییه‌کان به‌ تایبه‌تمه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه و ده‌روونیه‌کانه‌وه.... هه‌ند. به‌ گۆره‌ی سیمۆن دی بۆفوار، "مرۆف به‌ ژن له‌دایک نابیت، به‌لکو نه‌بیت به‌ ژن." (دوبووار، 1387: 100) مێینه‌یی و ره‌هتاری ژنانه له‌لایه‌ن کۆمه‌لگه و کۆلتوورمه‌وه دروستده‌بن. ژنبوون و پیاوبوون دوو زاراوه‌ن که پێوه‌ندییان به‌ بابته‌ی جه‌سته‌یه‌وه هه‌یه له‌ روی ره‌گه‌ز مه‌وه، به‌لام ژنانه‌بوون و پیاوبوون دوو زاراوه‌ن که پێوه‌ندییان به‌ بابته‌ی کۆمه‌لایه‌تییه دوو ره‌گه‌ز مه‌کوه هه‌یه. ترادگیل له‌ کتیی (زمانه‌وانی کۆمه‌لایه‌تییه‌دا) نامه‌ژه به‌وه ده‌مات که ژن و پیاو له‌ ئه‌نجامی هه‌لسۆکه‌وته جیاواز مه‌کانیدا به‌ شێوه‌یه‌کی جیاواز قسه‌ ده‌کهن و زمان هۆکارییه که ئه‌م جیاوازییه نیشانداده‌ت و به‌ سادهمی وه‌ک نامرازی که به‌کارده‌یت. ئه‌وه نییه زمان له‌ بنه‌ر مه‌تا به‌ره‌مه‌ گه‌ز کرایت، به‌لکو له‌ ئه‌نجامی ره‌هتاره کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی ئه‌و دوو ره‌گه‌زه به‌ دوو شێوه به‌کارده‌یت. "هه‌روه‌ها زمان نه‌ک ته‌نها به‌پێی تایبه‌تمه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی قسه‌که‌ر (وه‌ک چینه کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌ی، گرووپه ره‌گه‌زیه‌که‌ی، ته‌مه‌ن و ره‌گه‌ز مه‌که‌ی) به‌لکو به‌پێی ئه‌و زه‌مه‌نه کۆمه‌لایه‌تییه‌ی که خۆی تێدا ده‌بینیته‌وه، ده‌گۆریت." (ترادگیل 1376: 103) له‌م چوارچه‌ویه‌شدا زمانناسان ده‌سته‌واژه‌ی "جینه‌در" یان بۆ وه‌سفکردنی جیاوازییه زمانیه‌کانی نێوان ئه‌و دوو ره‌گه‌ز مه‌یان داهێناوه، که نامه‌ژه بۆ جۆریک له‌ زمان که په‌یوه‌سته به‌ قسه‌که‌ریکی نێر یان مێینه‌وه‌یه.

یه‌کێک له‌و رووداوانه‌ی که له‌ دای رۆشنه‌گریی له‌ کۆمه‌لگه‌ی مۆدێرندا روویانداوه، هه‌ستکردنه به‌ بێ شوناسبوون لای نووسه‌رانی ژن و نیه‌گه‌رانییه‌کانیان له‌ ده‌سه‌لاتی زمانی پیاودا. (پایند 1382: 21) مشهور له‌سه‌ر بوونی شێوازی که پێی ده‌وتریت شێوازی ژنانه، بابته‌یکه که له‌ ئه‌نجامی گه‌رانی توێژهرانی زمانیه کۆمه‌لایه‌تییه له‌سه‌ر بنه‌مای جیاوازییه زمانه‌وانیه‌کانی نێوان ژن و پیاو سهریه‌له‌داوه "به‌ له‌به‌ر چاوگرتنی ئه‌وه‌ی که ئه‌و بابته

- Publisher: University of Sulaimani, ISSN (Print): 1813-0852, ISSN (Online): 2617-3034
- Journal Website: <https://sjh.univsul.edu.iq/>, Volume: [Insert], Issue: [Insert], Year: [Insert], DOI: [Insert DOI]
- Submission Date: [30/4/2026], Revised Date: [10/5/2026], Accepted Date: [26/7/2026], Published Date: [30/9/2026]

۲-۱) نووسینی پیاو

۲-۱-۱) زمانی راستهوخۆ و فهرمیت

پیاو میلیان هیه له نووسینهکانیادا زمانی راستهوخۆ و پوخت و فهرمی بهکاربهێنن. ئەم شێوازه نووسینهکه روون و به مەبەست و بۆ بینەر تیگەشتوو ئەکات و کەمتر هەست و سۆز یان روونکردنەوه وردەکان دەربریت. (تانی، د. (۱۹۹۰). تۆ تەنها تێناگەیت: ژن و پیاو له گفتوگۆدا.)

۲-۱-۲) گرنگیدان به زانیاری و شیکاری لۆژیکییانه

زۆرجار نووسینی پیاو لەسەر پێشکەشکردنی زانیاری و شیکردنەوهی داتا و هەڵبژاردنی لۆژیکییە. ئەوان میلیان هیه بۆ دەرنامه روون و وردەکان و کەمتر روونکردنەوهی کەسی یان سۆزداری بهکاردههێنن. (نیگی، ئە.ه.، و کارلی، ل.ل. (۲۰۰۷). له ریگهی لایبرینتەوه. چاپخانهی هارفارد بزنس ریقیو.)

۲-۱-۳) کەمتر بهکارهێنانی دەربرینی سۆزداری

به پێچهوانه‌ی ژانەوه، پیاو کەمتر هەست و باری دەرروونی له نووسینهکانیادا دەردهبرن. نووسینهکانیان به‌زۆری بابەتیانه و واقعیانه و سەرنجیان لەسەر راستییەکان و داتاكانه. (لیچ، گ.، و شۆرت، م. (۲۰۰۷). ستایل له چیرۆکی خه‌یالییدا.)

۲-۱-۴) زیاتر گرنگیدان به پێکهاته و نه‌نجام

پیاو میلیان هیه ده‌قه‌کیان به پێکهاته‌یه‌کی سیستماتیکی و لۆژیکیی به‌خه‌روو و نه‌نجامی‌کی روونیان هیه. ئەم تایه‌تمه‌ندییه‌ و ئەکات نووسینه‌که شۆنکه‌وتوو و ئامانجدار بیت، خوینەریش به‌ خیرایی ده‌گاته‌ پهیامی سه‌رمکی. هایلاند، ک. (۲۰۱۹). نووسینی زمانی دووهم. چاپخانه‌ی زانکوی کامبریج.

۲-۲) نووسینی ژن

۲-۲-۱) زیاده‌کارهێنانی دەربرینی سۆزداری

ژن زیاتر له نووسینه‌کانیادا هەست و سۆز و ئەزمونی ناووه دەردهبرن. ئەم تایه‌تمه‌ندییه‌ و ده‌کات نووسینه‌کیان هاوسۆزتر بیت و پێوه‌ندییه‌کی پته‌ له‌گه‌ڵ خوینەر دا ده‌مه‌زڕینیت. لیکۆلینه‌وه‌کان دەرناخستوه‌ که ئەم شێوازه، هاندەری خوینەرە بۆ ئەوه‌ی باشتەر له ناوهرۆکی نووسراو تێیگات و قبوول بکات.

(تانی، د. (۱۹۹۰). ژنان به‌زۆری زمانی وه‌سفەر و هاوسۆزی و سۆزداری به‌کاردههێنن، له‌کاتی‌دا پیاو شێوازیکی نووسینی راسته‌وخۆ و شیکاری و نه‌نجام‌نا‌راسته‌کراویان هیه (Tannen, 1990; Leech & Short, 2007)

۲-۲-۲) گرنگیدان به وردەکاری و پێوه‌ندی مرقایه‌تی

ژنان به‌ گشتی له نووسینه‌کانیادا زیاتر گرنگی به وردەکاری و پێوه‌ندی ئێوان مرقه‌کان ده‌دن. ئەم تایه‌تمه‌ندییه‌ و ئەکات چیرۆک یان وتارەکانیان ده‌له‌مه‌ندتر و وردتر و به پێکهاته‌یه‌کی پێوه‌ندی

په‌رمو بکه‌ن. (حوسینی، ۱۳۸۴: ۹۷) “نووسه‌رانی ژن کارمکته‌ره ژنه‌کانی چیرۆکه‌که و دۆخ و ناسنامه‌کیان له ژێر کاریگه‌ری پێوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ پیاوسالارییه‌ سه‌ینراوه‌کان و ده‌سه‌لاتی زمانی پیاو نیشاندەدن، زمانی نووسراوی چیرۆکه‌کان، ره‌نگدان‌ه‌وه‌ی بیروباوه‌ره‌کان، هه‌ستی ژنانه، قسه‌کردن له‌سه‌ر ئەندامی سێکسی، گرنگیدان به‌ هه‌ستکردن به‌ بێزاری و بێزاری له‌ ژن، ناره‌زایه‌تی دەربرین به‌رامبه‌ر به‌... نیگی خیانه‌تکارانه‌ی پیاو، هه‌لبژاردنی رسته‌ی کورت و... به‌ هه‌ولێک بۆ گه‌شتن به‌ شێوازیکی ژنانه‌ داده‌نریت.” (قاسم‌زاده و عه‌لی اکبری، 1395: 181)

۲-۲-۲) جیاوازی ره‌گه‌زی له نووسیندا

نووسین، وه‌ک به‌کێک له‌ ئامرازه‌ گرنگه‌کان بۆ پێوه‌ندی‌گه‌ردن و گواسته‌وه‌ی زانیاری، له‌ ژێر کاریگه‌ری هۆکاره‌ تاکه‌کسی و کۆمه‌لایه‌تی و کولتوریه‌یه‌کاندا به‌ لایه‌تی گرنگی ئەم کاریگه‌رییه‌ جیاوازی ره‌گه‌زییه‌ له‌ شێوازی نووسیندا. توێژینه‌وه‌کان دەریده‌خه‌ن که ره‌نگه‌ ژن و پیاو جیاوازییه‌ هه‌بیت له‌ هه‌لبژاردنی وشه‌سازی، پێکهاته‌ی رسته، تۆن، گرنگیدان به‌ وردەکاری و شێوازی دەربرینی بیرۆکه‌کان (Crystal, 2006; Leech & Short, 2007).

۱- به‌کێک له‌ جیاوازییه‌ گرنگه‌کانی نووسینی ژن و پیاو، شێوازی دەربرینه. توێژینه‌وه‌کان دەریده‌خه‌ن زۆرجار ژن شێوازیکی وه‌سفەر و سۆزداری زیاتر به‌کاردههێنن. ئەم شێوازه زیاتر سه‌رنجی له‌سه‌ر وردەکارییه‌کان و پێوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و دەربرینی ئەزمونه‌ کەسییه‌کانه.

له‌ به‌رامبه‌ردا پیاو میلیان هیه‌ شێوازیکی نووسینی راسته‌وخۆ و لۆژیکیی به‌کاربهێنن. نووسینه‌کانیان زیاتر له‌سه‌ر گه‌یاندنی زانیاری و خستنه‌رووی نارگیومینتی روونه. ئەم جیاوازییه‌ شێوازه له‌ پێوه‌ندی زانستی و ئەده‌بی و ته‌نانه‌ت رۆژانه‌شدا ده‌بینریت. لیکۆلینه‌وه‌ له‌ جیاوازی ره‌گه‌زی له‌ نووسیندا گرنگه‌ چونه‌که: باشتەرکردنی فێرکردن و فێربوون: تیگه‌شتن له‌ شێوازه‌ جیاوازه‌ مەکانی نووسین ده‌توانیت یارمه‌تیدەر بیت له‌ په‌ره‌پێدانی به‌رنامه‌ په‌روه‌رده‌یه‌کان که به‌پێی پێویستی خوێندکاران و نووسه‌ران به‌گونجیت.

زیادکردنی کاریگه‌ری ده‌ق: تیگه‌شتن له‌ شێوازی نووسینی ژنان و پیاو ده‌توانیت ببێته‌ هۆی گواسته‌وه‌ی په‌یامی کاریگه‌رت‌تر له‌ ده‌قی ئەکادیمی و پێشه‌یی و میدیایی.

شیکاری دەرروونی و کۆمه‌لایه‌تی: وردبوونه‌وه‌ له‌م جیاوازیانه‌ رۆشنایی ده‌خاته‌ سه‌ر دیدگا کۆمه‌لایه‌تی و دەرروونییه‌کانی په‌یوه‌ست به‌ رۆلی ره‌گه‌ز له‌ پێوه‌ندی نووسراودا.

توێژینه‌وه‌ کلاسیکییه‌کان له‌م بواره‌دا پێشینیاری ئەوه‌ ده‌کهن که ژنان زۆرجار زمانی وه‌سفەر، هاوسۆزی و وردەکارییه‌کان به‌کاردههێنن، له‌ کاتی‌دا پیاو میلیان هیه‌ راسته‌وخۆ، شیکاری و نه‌نجام‌نا‌راسته‌کراو بن (Tannen, 1990; Eagly & Carli, 2007). به‌لام جیاوازی ره‌گه‌زی له‌ نووسیندا جیگیر نییه‌ و له‌ ژێر کاریگه‌ری کولتور و په‌روه‌رده‌ و ئەزمونی تاکه‌کسییدا به‌.

۲) تایه‌تمه‌ندییه‌کانی شێوازی نووسین

به کۆمهڵگه‌یه‌کی "و" "مه‌ودای ده‌سه‌لات" شیبیکریته‌وه. له کۆلتووهره به‌کۆمه‌ڵگه‌یه‌که‌کاندا که جه‌خت له‌سه‌ر پاراستنی پێوه‌ندییه‌کان و هاونا‌هه‌نگی کۆمه‌ڵایه‌تی ده‌که‌وه، ژنان زیاتر زمانی ناراسته‌وخۆ و کارلیکه‌کارانه به‌کارده‌هێنن. له‌ به‌رامبه‌ردا، له کۆلتووهره تاکه‌گه‌یه‌که‌کاندا، زمانی راسته‌وخۆتر و ده‌ربهرینی روونتر له‌ بۆچوونه‌کان- که زیاتر په‌یوه‌ستن به‌ نه‌خشه‌ پیاوسالارییه‌که‌نه‌وه- زیاتر باون (Hofstede, 2001, pp. 279-281).

له‌ ناستی مایه‌کۆدا کۆلتووهره له‌ ریگه‌ی دامه‌زرومه‌کانی وەک خه‌زان و په‌روه‌رده و میدیاه‌ ده‌گوازیته‌وه و ورده‌ ورده‌ نه‌چینه‌ ناومه‌وه. ئهم ناوه‌که‌کردنه‌ نه‌یه‌ت به‌ هۆی ئه‌وه‌ی تاکه‌کان نه‌ک ته‌نها به‌پیتی نۆرمه‌کانی کۆلتووهری قسه‌ به‌که‌ن، به‌لکه‌ هه‌مان نه‌خشه‌کان له‌ نووسیندا به‌ره‌مه‌به‌هێننه‌وه. بۆ نمونه‌وه ئه‌و ده‌قانه‌ی که ژنان له‌ زۆریک له‌ کۆمه‌ڵگه‌کاندا به‌ره‌مه‌یان هه‌ناوه، زیاتر سه‌رنجی ئاماده‌بووان ئه‌ده‌ن و زمانی ریزدار به‌کارده‌هێنن و هه‌ول ئه‌ده‌ن هاوسۆزی دروستبه‌که‌ن.

له‌ لایه‌کی ته‌روه، چه‌شنی کۆنه‌یه‌رسته‌نه کۆلتووهریه‌که‌نیش رۆلێکی گرنگ له‌ داڕشتنی ئهم جیاوازیانه‌دا ده‌گێرن. ئهم چه‌شنه‌ چه‌شنه‌ کۆنه‌یه‌رسته‌نه که زۆرجار ژن وەک سۆزداری و پیاو وەک عه‌قلانی نیشان ده‌ده‌ن، ده‌توانن کاریه‌گه‌ریی ان هه‌یه‌ت له‌سه‌ر ته‌یروانه‌یه‌کانی نووسه‌ران و وایان لێبه‌که‌ن هه‌ندیک شیاوی نووسین به‌کاربه‌هێنن. له‌ ئه‌نجامدا جیاوازیی زمانی نه‌ک هه‌ر ره‌نگدانه‌وه‌ی کۆلتووهره، به‌لکه‌ یاره‌مه‌تی‌ده‌ره‌ بۆ دووباره‌ به‌ره‌مه‌به‌هێنانه‌وه‌ی (کامیرون، ۲۰۰۷، ل ۱۵-۲۰).

جگه‌ له‌وه‌ش پێویسته‌ گرنگی به‌ داینامه‌یکی کۆلتووهره‌ بدریت. کۆلتووهره‌کان جیه‌کی نین، به‌لکه‌ به‌ ته‌ییه‌ربوونی کات و له‌ ژیر کاریه‌گه‌ریی هۆکاره‌کانی وەک جیه‌انه‌گیریی و گۆرانکارییه‌ کۆمه‌ڵایه‌تییه‌کان و پێشکه‌وتنی په‌روه‌رده‌یی ده‌گۆرێن. ئهم گۆرانکارییه‌نه ده‌توانن ببه‌ هۆی که‌مه‌بوونه‌وه‌ یان پێناسه‌کردنه‌وه‌ی جیاوازییه‌ ره‌گه‌زه‌یه‌که‌کان له‌ نووسیندا. بۆ نمونه‌وه له‌ کۆمه‌ڵگه‌یه‌که‌ی که به‌کسانی جێنده‌ریی زیاتر جه‌ختی له‌سه‌ر ده‌کرێته‌وه، جیاوازیی شیاوی نیوان ژن و پیاو که‌مه‌تر له‌ ده‌قی فه‌رمی و ئه‌کادیمیدا دیاره. له‌ کۆتاییدا ده‌توانرێت به‌ڵێن که هۆکاره‌ کۆلتووهرییه‌کان رۆلێکی به‌هرمه‌تی ده‌گێرن له‌ داڕشتن و به‌هه‌یزکردن و ته‌ناهنه‌ت گۆڕینی جیاوازییه‌ جێنده‌رییه‌کان له‌ نووسیندا. ئهم هۆکارانه‌ نه‌ک ته‌نها کاریه‌گه‌ریی ان له‌سه‌ر "چۆن" نووسین هه‌یه، به‌لکه‌ دیاری ده‌کات که کام شیاوی نووسین له‌ رووی کۆمه‌ڵایه‌تییه‌یه‌ موه به‌ په‌سه‌ندکراو یان به‌ خواستراو داده‌نریت

۲-۳/۲) هۆکاره‌ کۆمه‌ڵایه‌تییه‌کان

رۆلی کۆمه‌ڵایه‌تییه‌ و پێکهاته‌کانی ده‌سه‌لات (شیکاری ورد) رۆلی کۆمه‌ڵایه‌تییه‌ و پێکهاته‌کانی ده‌سه‌لات له‌ گرنگترین چوارچێوه‌ روونکردنه‌وه‌کان له‌ شیکردنه‌وه‌ی جیاوازیی ره‌گه‌زی له‌ نووسیندا. ئهم رێبازه‌ له‌سه‌ر ئه‌و گریمانه‌یه‌ دامه‌زراوه‌ که زمان ته‌نها ئامرازیک نییه‌ بۆ پێوه‌ندیگرتن، به‌لکه‌ ره‌نگدانه‌وه‌ی پێوه‌ندییه‌کانی ده‌سه‌لات و پێکه‌یه‌ کۆمه‌ڵایه‌تییه‌ی له‌ کۆمه‌ڵدا. له‌ ئه‌نجامدا جیاوازیی نووسین له‌ نیوان ژن و پیاو [ده‌توانرێت به‌گه‌یه‌رییه‌ بۆ جیاوازیی له‌ پێکه‌یه‌ کۆمه‌ڵایه‌تییه‌، ده‌سه‌راگه‌یه‌شتن به‌ سه‌رچاومه‌کانی ده‌سه‌لات و چاره‌روانه‌یه‌کانی رۆلی جێنده‌ریی.

ئالۆزتر. زۆرجار ژنه‌ نووسه‌ره‌کان ته‌شیک ده‌خه‌نه‌ سه‌ر پێوه‌ندییه‌ کۆمه‌ڵایه‌تییه‌کان و کاریه‌گه‌رییه‌ هاوبه‌شه‌که‌کانی نیوان مروه‌که‌کان. (نیه‌گی، ئه‌ی.هه‌، و کارلی، ل.ل. (۲۰۰۷). له‌ ریگه‌ی لایه‌رییه‌ته‌وه. چاپخانه‌ی هارقارد بزنس ریه‌یو.

۲/۲-۳) به‌کاره‌یه‌تییه‌ی زمانی وه‌سفیی و سۆزدارییه‌ به‌کاره‌یه‌تییه‌ی سیفات و میتافۆر و وه‌سفیی وردی ژینگه‌ و کاره‌که‌تر و باری ده‌روونییه‌ی ئه‌وانی تر، تابه‌یه‌ته‌ندییه‌کی جیاوازیی نووسینی ژنانه. ئهم شیاوه‌ نووسینه‌ ده‌قه‌که‌ زیندووتر و سه‌رنجراکێشتر و بارگاییه‌کی سۆزدارتر ده‌کات. سه‌رچاوه: لیچ، گ.، و شوهرت، م. (۲۰۰۷). ستایل له‌ چیه‌رۆکی خه‌یاالییدا.

۲/۲-۴) گرنگییه‌کان به‌ نه‌زموونی که‌سیی و کۆمه‌ڵایه‌تییه‌ی زۆرجار ژنان له‌ نووسینه‌که‌نایاندا سوود له‌ نه‌زموونی که‌سیی و یاده‌وه‌ریی و ته‌ییه‌یه‌ کۆمه‌ڵایه‌تییه‌کان و ده‌ره‌گه‌رن. ئهم جه‌ختکردنه‌وه‌یه‌ نووسینه‌که‌ مروه‌قه‌یه‌تییه‌ر ده‌کات و له‌سه‌ر به‌نه‌مای ژبانی راسته‌قییه‌ بێت و خوێنه‌ر زیاتر هه‌ست به‌ پێوه‌ندییه‌ ده‌کات. سه‌رچاوه: گیلگه‌ن، سی. (۱۹۸۲). ژنان زیاتر سه‌رنجیان له‌سه‌ر نه‌زمونه‌ که‌سییه‌کان و پێوه‌ندییه‌ مروه‌یه‌که‌نه، له‌کاتیکدا پیاو زیاتر گرنگی به‌ زانیاری و شیکاری لۆژیکیه‌ی ده‌ده‌ن (Eagly & Carli, 2007).

ژنان مه‌یلیان هه‌یه‌ ده‌قه‌که‌یه‌کی ده‌مه‌مه‌ند به‌ ورده‌کاریی و پێوه‌ندییه‌ کۆمه‌ڵایه‌تییه‌کان به‌ره‌مه‌ به‌هێنن، له‌ کاتیکدا پیاو ده‌قی ستراکتۆر و ئامانجدار به‌ره‌مه‌ده‌هێنن (Gilligan, 1982; Hyland, 2019).

۳/۲) هۆکاره‌ کاریه‌گه‌ره‌کان له‌سه‌ر جیاوازیی نووسین له‌ نیوان ژن و پیاویدا

۱-۳/۲) هۆکاره‌ کۆلتووهریه‌کان

فاکتیه‌ره‌ کۆلتووهریه‌یه‌کان له‌ به‌هرمه‌تییه‌رین گۆراوه‌که‌نه‌کانی جیاوازیی ره‌گه‌زیی له‌ نووسیندا روونده‌که‌نه‌وه، چونکه‌ کۆلتووهر وەک سیسته‌میه‌کی به‌ها و نۆرم و بیروباوه‌ری هاوبه‌ش، ئه‌و چوارچێوه‌یه‌ داینده‌کات که له‌ چوارچێوه‌یدا به‌کاربرده‌ زمانیه‌یه‌کان له‌ قالدیه‌درین و مانایان پێده‌دریت. له‌م رووه‌وه جیاوازیی نووسین له‌ نیوان ژن و پیاویدا به‌ی رجه‌ا کردنی زه‌مه‌نیی کۆلتووهرییه‌ ناتوانرێت شیکار به‌کریت.

له‌ ناستی ماکرۆدا، کۆلتووهر دیاری نه‌کات که چ جۆره‌ ره‌فتاری زمانی به‌ "گونجاو" یان "خوازراو" داده‌نریت بۆ هه‌ر ره‌گه‌زیک. بۆ نمونه‌وه، له‌ زۆریک له‌ کۆلتووهره‌کاندا، چاره‌روانه‌که‌رییه‌ ژن له‌ پێوه‌ندییه‌گرته‌نایاندا - له‌وانه‌ش نووسیندا- به‌ ئه‌ده‌ب و ناراسته‌وخۆ و هاوسۆزیی بن له‌ کاتیکدا پیاو هه‌نده‌دریت زمانی روون و راسته‌وخۆ و جه‌ختکه‌روه‌ به‌کاربه‌هێنیت. ئهم جیاوازییه‌ له‌ چاره‌روانه‌یه‌ کۆلتووهریه‌یه‌کاندا راسته‌وخۆ له‌ هه‌له‌بژاردنی وه‌سه‌سازیی و، پێکهاته‌یه‌ رسته‌ و تونی نووسیندا ره‌نگدانه‌وه‌ (هۆفستید، ۲۰۰۱، ل ۲۷۹-۲۸۱).

له‌ روانگه‌ی ته‌یویه‌ به‌ر به‌ره‌ کۆلتووهریه‌یه‌که‌نه‌وه، ده‌توانرێت کۆلتووهره‌کان به‌ درێژایی ره‌هه‌نده‌کانی وەک "تاکه‌گه‌ریی به‌رامبه‌ر

پښکي ځویان له پښکاتهی دسه لاتدا رمنگېدهنوه. ئه مېش ئه وه دهردهمخات که رمنگېز و دسه لات کارلیک نه کمېن بؤ ئه وهی شپواری نووسین له قالیبدن.

رؤلی کومه لایه تی و پښکاتهکانی دسه لات بهیه کمه و مرگېراون، چوارچنویه کی شیکاری دابینده کمېن که له ریگېمه وه دمتوانریت جیوازی به جیندهر بیه کان له نووسیندا نمک و مک دیاردهی تاکه کمسی به لکو و مک رمنگدانه وهی پښو مندیبه کومه لایه تی مکان و نایه کسانې پښکاته بی تیگمین.

۳-۳/۲) رؤلی پهرودده و ژینگه کی کومه لایه تی (شیکاری ورد)

سیستمی پهرودده و ژینگه کی کومه لایه تی له هوکاره سهرمکیه کانې پښکاتن و دووباره بهرهمه پښانوهی جیوازی به جیندهر بیه کان له نووسیندا. ئه م دوو هوکاره و مک دامه زراوه سهرمکیه کانې کومه لایه تی بیکردنی لومو، رؤلیکی یه کلاکرمه له سه قامگیرکردن یان گورینی نه خشه ی زماندا دمگیرن و دتوانن راسته وخو کارگیریان هبیت له سر شپواری و پښکاته و نامانجی نووسینی تاکه کان.

له بواری پهرودده، شپواری مکانی وانه وتنه وه، ناوړوکی پهرودده ی و چاو مروانیه کانې ماموستایان له خویندکاران به شپویه کی ناراسته وخو شپواریه رمنگېز بیه کان بهرهمه پښانوه. توژینه و مکان دهریدمخه که له زوریک له سیستمه کانې پهرودده کچان زیاتر هاندهرین بؤ به شداریکردن له چالاکیه کانې نووسینی و مسفکردن و دهربرینی ههسته کان و به شداریکردنی زارمکی، له کاتیکدا کوران بهر مو دهربرینی پوخت و وه لامدانه وهی راسته وخو و شیکاری ستراکتوری دهرین. ئه م جیوازی به چاو مروانیه کانې پهرودده و رده و رده له شپواری نووسینی خویندکاراندا دامه زراوه ی دمکرت و له ناسته بالاکانی پهرودده بهر دموامه (هولمیس، ۲۰۱۳، ل ۳۱۷-۳۲۰).

جگه له موش ناوړوکی کتبی خویندن و دهقه پهرودده بیه کانیش رؤلی هیه له دارشتنی ئه جیوازی بیه ده. نوینرایه تیبه ستریتو تیبه کانې رؤلی رمنگېز ی- بؤ نمونه، ویناکردنی ژنان له رؤلی سوزداری و پپاو له رؤلی لوزیکې و پیشه ی- دتوانیت کاریگری له سر چونیته تیگمیشن و به کارهینانی زمان هبیت. ئه مېش دهبیت به هوئی ئه وهی خویندکاران بهی ناگاداری همدیک شپواری نووسین به ناسنامه ی رمنگېز ی خوینده بیه ستنه وه.

له لایه کی تروه، ژینگه کی کومه لایه تی فراوانتر، له وانه ش بنه ماله، میدیا و کولتوری گشتی، کاریگری مکی قولی له سر شپواری مکانی زمان هیه. له ناو خیزاندا، جوری کارلیکی زمانی دایک و باوک له گهل منداله کانیان، تا چنده هاندهری گفتوگو و شپواری وه لامدانه و هیان بؤ دهربرینی ههسته کان یان هه لئنجان، هممویان رؤلیان هیه له دارشتنی شپواری مکانی نووسیندا. بؤ نمونه ئه خیزانانه کی که گفتوگوی کارلیک کارانه و هاسوژی پهرودده ده کم، مایلیان هیه منالان به شپواری نووسینی و مسفکر و کارلیک کارانه تر پهرودده بکمن.

ههروها میدیا فاکتري ژینگه ی سهرمکیه که شپواریه زمانه تایه تهمکان بهرهمه پښانوه. زورجار نوینرایه تیبه کانې میدیا جیوازی به کانی رمنگېز له شپواری مکانی قسه کردندا به هیزدمکمن و

به پتی تیوری "رؤلی کومه لایه تی" ژن و پپاو به تیپه ربوونی کات له پښکاته کی کومه لایه تیبه له پښکې جیوازی دانهراون. ژنان زیاتر په یوه ست بوون به رؤله کانی و مک چاو دیرکردن، پشپواری سوزداری و پاراستنی پښو مندیبه کومه لایه تی مکان، له کاتیکدا پپاو له رؤله کانی په یوه ست به دسه لات و بریاردان و کیبرکني کومه لایه تیبه بوون. ئه م دابه شکر دنه ی رؤله کان نه خشه جیوازی مکانی به کارهینانی زمانی له قالب داوه که له نووسینیدا رمنگدانه وه (Eagly & Wood, 2012, pp. 458-460).

له روانگه کی شیکاری گوتاری رمنه یه وه، زمان نامرازی که بؤ بهرهمه پښانوه و بهر دموامکردنی پښکاته کانې دسه لات. له م چوارچنویه ده، تاکه کانې پوستی خوارموهی دسه لات مایلیان هیه ستراتیژی زمانی وریاتر و ناراسته وخو و نوانسدارتر به کارهینان بؤ ئه وهی ځویان له ململانی بهر موور بگرن یان قبولکردنی کومه لایه تی زیاتر بهر دسه تیبه. له بهر مایه ده، تاکه کان له پوسته بالاکانی دسه لاتدا زیاتر زمانی راسته وخو، جه ختکرمه و ریزمانی به کارده هین (Fairclough, 1989, pp. 62-65).

ئه م جیوازی به له نووسیندا به چنده شپواری ځویان دهردهمخه. بؤ نمونه، رمنگه ژنان زیاتر دسه لاتواری پاراستن و پښکاته کی لیکولینه وه و زمانی نه ده به کارهینان، له کاتیکدا پپاو رمنگه زیاتر رسته ی هوال و پښکاته کی ریزمانی جه ختکرمه به کارهینان. ناگریت ئه م جیوازی بیه ته نیا بؤ تایه تهمندی تاکه کمسی بگړیندرینه وه، به لکو دهبیت له چوارچنویه پښکاته کومه لایه تی مکان و پښو مندیبه کانې دسه لاتدا شیکاریان بؤ بکرت.

جینیفیر کویتس (Jennifer Coates) له کتبی "ژنان، پپاو و زمان" (۲۰۰۴) دهریخستوه که ژنان له نووسین و وتاردا زیاتر له وشه کانې په یوه ست به هه ست و سوز، پښو مندیبه کومه لایه تی و وهی ژبانی ناومال به کارده هین، له کاتیکدا پپاو زیاتر له وشه په یوه ست به کیبرکي، پښه کومه لایه تی و دسه لات که لک و مردمگرن (Coates, 2004, pp. 87-91).

ههروها چه مکی "دسه لاتی رمزی" له زماندا گرنگیه کی تایه تی هیه. ئه و گروپانه ی دسه لاتی کومه لایه تی زیاتریان هیه، توانای دامه زرانندی نه خشه زمانیه کانې ځویان و مک "ستاندارد" یان "نورم" یان هیه. له زوریک له کومه لگه کاند، شپواریه زمانیه کانې په یوه ست به پپاو وه- و مک راسته وخو، دلنای و کورتی- و مک شپواری "فهرمی" یان "پیشه ی" سهرکراون، له کاتیکدا شپواری کارلیک کارانه تر مکان، که زورتر دمگړیندرینه وه بؤ ژنان، کمتر به هیان پیدراوه.

له لایه کی تروه گرنگه نمازه به داینامیکي ئه م پښکاته نه بکمن. له گهل گورانی رؤلی کومه لایه تی ژنان و زیادبوونی به شداریکردنیان له بواریه پیشه ی و نه کادیمیه کان و بلو بوونه وهی گوتاری یه کسانخو ازانه، شپواری تهقلیدیه کانې دسه لات له گوراندایه. ئه م گورانکارانه و رده و رده کاریگریان له سر شپواری نووسین هه ووه، ئه مېش بووته هوئی یه کگرتنی زیاتر له نیوان شپواری نووسینی ژنان و پپاو.

به لام ئه جیوازی بیه ی که له نهجامی پښکاته کانې دسه لاتوه سهرچاوه دمگرن، هینستا له زوریک له چوارچنویه کومه لایه تیبه کاند دیارن. بؤ نمونه له بارودوخی فهرمی یان پله بندیدا، تاکه کان- بهی گوینده رمنگېز - رمنگه شپواری زمانی جیوازی به کارهینان که

زیاتر زمان بهکاردهنین بۆ "گواستنەوهی زانیاری و دامەزراندنی پێگە" ئەم جیاکارییە بە یەکیک لە بنه‌رمه‌تیه‌ترین جیاوازییەکان لە شیکاری زمانی ره‌گه‌ز یدا دادمه‌رنیت (Tannen, 1990, pp. 77-80). له‌ ئەنجامدا نووسینی ژنان زیاتر توخمه‌ کارلێککارمه‌کانی وه‌ک روونکردنه‌وه‌یه‌کی زیاتر و گرنگیه‌دان به‌ بینه‌ر و به‌کاره‌ینانی ئاماژه‌ی هاوسۆزیی زیاتر له‌خۆدگره‌یت، له‌کاتێکدا نووسینی پیاو زیاتر راسته‌وخۆ و پوخته‌ و سه‌رنجی له‌سه‌ر گه‌یه‌اندنی زانیاریه‌.

له روانگه‌ی شیکارییه‌وه دهنوانریت ئهم جیاوازییه له مهبهستی
یهیومنیگرتن دا له چهند ئاستیکدا بکولرینه‌وه:

يېكەم: لەسەر ئاستى "ئەركى كۆمەلەيتىي زەمان"، ژنان زياتر نووسىن بەكاردەھىنن بۆ درووستكردىن پەيوەندىي كۆمەلەيتىي و كەمكرەنمەي دوورى نۆوان نووسەر و بىنەر و پاراستنى پەيوەندىي نۆوان كەسەكان. ئەمەش زۆرچار دەمىت بەھۆي ئەوي كە دەقەكانيان گەرمتر و روونتر و ھەندىكجارش ناراستەخووتر بن لە تۆن. لە بەرامبەردا پياو زياتر سەرنجيان لەسەر ئەركى ئامرازىي زەمانە، نووسىن وەك ئامرازىك بۆ گەياندىن زانىارى كارىگەر و خېرا سەردەكەن.

دووم: له ناستې "پنځهاته‌ی دق" دا، نامانجه په‌یو‌مندی‌یبه جی‌اواز مکان ده‌بیت به ه‌وی جی‌اوازی له ری‌ځ‌خستنی ماددا. له نووسینې ژاندا رمنگه پنځه‌اته‌که نمر‌تر‌بیت و ورده‌کاری و روون‌کردن‌ه‌مکانی دق له‌خوب‌گر‌یت، له‌کاتی‌کدا له نووسینې پی‌اودا زور‌جار پنځه‌اته‌که هی‌ل‌کاری‌به و نامان‌جداره و له‌سر بنه‌ای پیش‌که‌ش‌کردنی راسته‌خ‌وی خاله‌ سر مک‌ی‌به‌کان دامه‌ز‌راوه.

سټییم: له ناستې "سټرائټیزې زمانه‌وانې" دا، ژنان زیاتر سټرائټیزه‌یکانی وټک پاراستن، پرسیاری ناراسته‌خو و ډم‌برینی هاوسوژی به‌کارده‌هینن بو به‌زکړنده‌وی کارلی‌ککړدن. له به‌ام‌بردا، پیاو زیاتر به‌یانامه‌ی په‌کلاک‌م‌وه، ریزمانی و هم‌وال به‌کارده‌هینن، نهم‌ش ناماژمیه بو گرنگییدان به‌گه‌یاندنی په‌یام (Coates, 2004, pp. 126-130).

ههروهه ئهوانرنت ئهم جياوازييانه له چوار چتهوى تيورى "رۆلى كۆمهلايهتى" دا شى بكرتيموه. بهپنى ئهم تيوريه، ژنان بههوى رۆله كۆمهلايهتتبهكانيهوه كه پئومندييان به چاوديرىكردن و پئومندييىكردن و پاراستنى پئومنديييهكانهوه ههيه، زياتر ئامانجى پئومنديى كارلىككارانه بهدواى خويدا دههينيت، لهكاتىكا پباو زياتر ئامانجى ئامرازى بهدواى خوياندا دمگهرين بههوى رۆلهكانيهوه كه پئومندييان به كئيركى و پيكهاتهكانى دهسهلاتهوه ههيه.

به‌لّام گرنگه جهخت له‌وه بکهنه‌وه که ئهم نه‌خشانه ره‌هائين. لیک‌وێلینه‌وه هاوچه‌رخه‌کان ده‌ریدمخه‌ن که ئامانجه‌کاتی په‌یوه‌ندییه‌کردن به‌توندی کاریگه‌ری ان له‌سه‌ره‌ له‌ژیر کاریگه‌ری زمینه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، دۆخی په‌یوه‌ندییه‌کردن، ئاستی په‌روه‌رده‌ و ته‌خانه‌ت جووری ده‌ق (زانستی، ئه‌ده‌بی، فه‌رمی). بۆ نمونه‌ له‌ روژیک له‌ ده‌قه زانستیه‌کاندا جیاوازی ره‌گه‌زی له‌ ئامانجه‌ په‌یوه‌ندییه‌دارمه‌کاندا که‌م ده‌بێت به‌ وه‌ و نووسه‌ران - به‌ی گوێدانه‌ ره‌گه‌ز - نه‌خشه‌ی هاوشۆه‌ په‌روه‌ ده‌که‌ن.

به کورتی دمتوانین بلّین ئامانجه‌کانی په‌وه‌ندیییکردن وهک یه‌کیک له هه‌کاره سه‌ره‌کیییه‌کان روئیکی گرنه‌گ ده‌گه‌رن له داره‌شتنی

شیوازی تاییمتی "زمانی ژنانه" و "زمانی پیاه" له بینر اندا دهچین
(Coates, 2004, pp. 138-140).

له روانگه‌ی کولتور بیهوه، نۆرمه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان دیاریدمکن که چ جۆره زمانیک به "گونجوا" دادمزیت بۆ هسرمگه‌ز یک. له رۆریک له کۆمه‌لگه‌کاندا چامروان ئه‌کریت ژنان له نووسینه‌که‌یدا به ئه‌دب و ناراسته‌وخۆ و هاوسۆزی بن، له کاتیکدا پیاو هانددرین که زمانی جه‌ختکرموه و راسته‌وخۆ به‌کار به‌یئن. ئهم نۆرمانه له ریگه‌ی په‌روه‌ده‌ی فهرمی و نافهرمییه‌ ده‌گوازرینه‌وه و له شتواری نووسیندا چه‌سپاون (Hofstede, 2001, pp. 279-281). به‌لام پێویسته ئاماژه به‌وه بکریته که سیسته‌می په‌روه‌ده‌ش ده‌توانیته رۆلی چاکسازیش بگێریته. رێبازه په‌روه‌ده‌یه‌ مۆدیرنه‌کان که جه‌خت له‌سه‌ر په‌کسانی جێنده‌ری و بیرکردنه‌وه‌ی رهنه‌ی نه‌که‌نه‌وه، هه‌ولنه‌دن که چه‌شنه کۆنه‌پرستانه زمانیه‌کان که‌مه‌که‌نه‌وه و هانی خۆینه‌کاران نه‌دن، به‌ی گۆیدانه رهمگه‌ز، بۆ به‌کار هێنایی چهن‌دین شتواری نووسین.

به گشتی پور و مرده و ژینگهی کومه لایمتیی نهک هس رۆلکی همیه له پیکینیانی سهرهتایی جیاوازی نووسیندا، بهلکو دهنوانیت کاریگهر بیت له پاراستن یان کهمکردنهوی ئهو جیاوازیانه .
نهمهش ئهوه دهردهخات که جیاوازی رهگزی له نووسیندا بهرهمی پرۆسهی فیزیوون و بارودۆخی ژینگهیه نهک سروشتیبت. سهرباری ئهو جیاوازیانه ی له نیوان نووسینی ژن و پیاودا همیه کۆمهلیک خالی لیکچووش له نیوان نهم دوو جۆرهی نووسیندا همیه لیکۆلینهوهکان دهریدهخن شتوازی نووسینی ژن و پیاو کومهلیک لیکچوون همیه له وانهم هسهر دوو جۆرنووسینهکه دهنوان دهقی لۆژیکی و بنهماداربنووسن. توانای بهکارهینانی سهرچاوه و بهلگه زانستیهکان له نووسیندا باو و ناساییه. هسهر دووکیان دهنوان کاریگهریان لهسهر خوینهرههیت، هسهرچهنده شتوازی کار یگهر بیکردنهکه جیاوازه.

خالنکی گرنګ پښوېسته ټماژه پېښکړیت و هک لغوژینهو مکانېشدا باسکراوه که ټم جباوازیانه له نیوان نووسینی ژن و پیاودا ریژمین نمک رها چونکه جباوازیی رمگزی له نووسیندا له ژیر کاریگه ریی کولتور و پهرورده و ټزمونی تاکه که سیدایه. همدنیک له پیاو دمټوان شوازی نووسینان هه بیت که هاوشیوهی شوازی نووسینی ژنان بیت و به پیچوانه شوه. بویه جباوازییه کان و هک رموتی ټماوی و ټیکرای رمفتار مکان دمکولرینهو نمک و هک "تابیه تمه ندبی دبار یکر او" (Eagly & Wood, 2012).

٢-٤) نامانجی پیو ہندیی کردن

ئامانجى پتوھندييىڭىز ئامازىيە بۇ ئىمىيەست و ئىرکانەى که تاکەکان له پىرۆسەى پتوھندييىڭىز دا بەدوایاندا دەرگەزىن و يەکیکه له هۆکاره بنەرمتییهکانى روونکر دىنەوى جیاوازییه رەگەز ییەکان له نووسیندا. له چوارچێوهى زمانهوانى کۆمهلایهتییدا وا گریمانه دەرکریت که ژن و پیاو نەک هەر به شێوازی جیاواز قسە دەرکەن، بەلکۆ ئامانجى جیاواز له بەکارهێنانى زماندا بەدوای خۆیدا دەرهێنە؟ ئىم جیاوازییه له ئامانجا راسەتەوخۆ له شێواز و پێکەهتەى نووسیندا رەنگەداتەوه.

به گونه‌ی تائین، شیوازی په‌یوهندییگردنی ژنان زیاتر له‌سمر بنه‌مای "دامه‌زراندن و یاراستنی په‌یوهندی" دامه‌زراوه، له‌کاتیکدا پیاو

۶/۲-۱) له ناستې وشه‌سازیدا، ژنان زیاتر وشه‌ی سۆزدارۍ و وسفکمر و هملس‌نگاندن به‌کارده‌هینن. زورجار رسته‌ی جه‌خت‌کمره‌وی وهک "زور"، "بهراستی" و "بویه" و همره‌ها سیفاتی و وسفکمری وردتر به‌کارده‌هینن. شم‌ش یارمه‌تیدره بۆ دهم‌ل‌م‌مندی و وسفبی ده‌فکه و لایه‌نه کارلیک‌کارمکانی به‌هیزتر ده‌کات. له بهرام‌بهردا، پیاو مه‌لیان هیه وشه‌سازی بیلایه‌ن، ته‌کنیکی و زانیاری-ناراسته‌کراو به‌کاربه‌ینن، که نامانجی گه‌یاندنی په‌یام‌یکه به شیو‌یه‌کی راسته‌وخو و کارا (Lakoff, 1975, pp. 53-55).

۶/۲-۲) له ناستې رسته‌سازیدا: جیاوازی له پیکهاته‌ی رسته‌دا به‌دیده‌کریټ. نووسینی ژنان زیاتر رسته‌ی نالوزتر و پیکهاته‌ی ناوینه و به‌کاره‌ینانی برگه‌ی روونکرده‌وه و وابسته له‌خو‌ده‌گریټ. شم تاییه‌تمه‌ندیانه یارمه‌تیدرن بۆ دروست‌کردنی په‌ک‌گرتوویی مانا و ورده‌کاری زیاتر پشک‌کش ده‌کمن. له بهرام‌بهردا پیاو مه‌لیان هیه رسته‌ی کورت و ساده و راسته‌وخو به‌کاربه‌ینن، شم‌ش له‌گه‌ل نامانجی روونی و خیرایی له گه‌یاندنی زانیاریدا په‌ک‌ده‌گریټه‌وه (Holmes, 2013, pp. 301-305).

۶/۲-۳) له روانگه‌ی پراگماتیکه‌وه جیاوازی له به‌کاره‌ینانی زمانی ئه‌دم‌بیشدا جیگه‌ی سمرنجه. ژنان زیاتر فورمی به‌نده‌ب و نیشانه‌کانی ریزگریټن و ستراتیژی‌بیه‌کانی رزگارکردنی دهم‌چاو به‌کاره‌هینن. شم‌ش له‌گه‌ل روله کومه‌لایه‌تی مکانی په‌یوه‌ست به پاراستنی پیوه‌ندییه‌کان و دوورک‌موتنه‌وه له مللانی په‌ک‌نه‌گریټه‌وه. له بهرام‌بهردا، پیاو که‌متر گرنگی به‌م لایه‌نه‌نه‌مدن و زیاتر سمرنجیان له‌سمر کارایی پیوه‌ندیی‌کردن ه (Holmes, 2013, pp. 301-305).

له ناستی گوتاریدا: جیاوازی به‌کی گرنگ په‌یوه‌ندی به به‌کاره‌ینانی ستراتیژی زمانی تاییه‌تمه‌وه هیه. ژنان زیاتر ستراتیژی‌بیه‌کانی وهک "پاراستن" به‌کارده‌هینن، واته ده‌سته‌واژه‌ی وهک "رنگه"، "پنموایه"، یان "پنده‌چیت" به‌کارده‌هینن بۆ که‌م‌کردنه‌وی نادانیایی و دروست‌کردنی که‌شیکی کارلیک‌کارانه. همره‌ها ژنان زیاتر له نووسینه‌کانیاندان رسته‌ی لئیرسینه‌وه و پیکهاته‌ی ناراسته‌وخو به‌کارده‌هینن، شم‌ش ناماژیه بۆ نارم‌زووی به‌شاریکردنی بینر له پرؤسه‌ی ماناسازیدا. له بهرام‌بهردا پیاو مه‌لیان هیه رسته‌ی هم‌والی په‌ک‌لاک‌م‌روه و ریزمانی و راسته‌وخو به‌کاربه‌ینن، که متمان‌ه و ده‌سه‌لات له گه‌یاندنی په‌یام‌ه‌ک‌دا ده‌گه‌یمن (Lakoff, 1975, pp. 53-55).

له ناستی گوتار و پیکهاته‌ی گپ‌رانه‌وه‌دا، تو‌یزینه‌وه‌کان جیاوازی به‌رمتی دهم‌ده‌خن. دپورا تانن له کتیبی "جیاوازی له گوتار" (۱۹۹۴) باسی له‌وه کردوه که نووسینی ژنان زیاتر له‌سمر بنه‌مای "په‌یوه‌ندی" (connection) و "هاوبه‌شی" (community) دام‌ه‌زروه، له کاتیکدا نووسینی پیاو زیاتر له‌سمر بنه‌مای "پینگه" (status) و "سمربه‌خو‌یی" (independence) ریک‌خراوه (Tannen, 1994, pp. 34-38).

هم‌ره‌ها له ریک‌خستنی ده‌فدا زورجار ژنان زیاتر گرنگی به دابین‌کردنی کو‌نتیک‌ست و روونکرده‌وه و دروست‌کردنی په‌یوه‌ندی مانادار له نیوان به‌شه جیاوازمکانی ده‌فکه‌دا دهم‌ن. شم‌ش له

جیاوازی نووسینی نیوان ژن و پیاو؛ به‌لام شم روله هم‌یشه له کارلیک‌کردن له‌گه‌ل هوکاره کومه‌لایه‌تی و کولتوریه‌کانی تردا ده‌یت به شتیکی مانادار.

۵/۲) تاییه‌تمه‌ندی زمانی و ره‌وانیټری

تاییه‌تمه‌ندی زمانی و ره‌وانیټری په‌کیکه له ناسته گرنگه‌کانی شیک‌ردنه‌وی جیاوازیی ره‌گزی له نووسیندا، چونکه شم ناسته راسته‌وخو په‌یوه‌ندی به پیکهاته‌ی ده‌ق و همل‌ژاردنی وشه‌کان و شیوازی دهربرینه‌وه هیه. لیک‌ولینه‌وه کومه‌لایه‌تی زمانیه‌کان دهم‌ده‌خن که ژن و پیاو له‌ژیر کاریگه‌ری پرؤسه‌ی کومه‌لایه‌تی و کولتوری دا له به‌رهم‌ه‌ینانی ده‌فدا نه‌خشه‌ی زمانی جیاواز به‌کارده‌هینن و ده‌کریټ شم جیاوازیانه له ناستی ده‌نگ وشه‌سازی و رسته‌سازی و گوتاردا پراگماتیکدا لیک‌ولینه‌ویان له‌سمر بکریټ.

۶/۲) جیاوازی نووسین له نیوان ده‌گه‌زه‌کان به پنی ناسته‌کانی زمان

۱-۶/۲) ناستی ده‌نگ (Phonological Level)

له ناستی ده‌نگیدا، تو‌یزینه‌وه‌کان دهریانخستوه که نووسینی ژنان زورجار له ریگه‌ی همل‌ژاردنی وشه و پیکهاته‌ی ده‌نگیه‌وه، نهمی و هه‌ستاری زیاتر دهربرن. لیک‌ولینه‌وی دپورا تانن (Deborah Tannen) له کتیبی "تو‌تیناگیت: ژن و پیاو له گف‌تو‌گودا" (۱۹۹۰) دهریخستوه که ژنان له نووسیندا زیاتر له ده‌نگی نهم و په‌یوه‌ندی‌خو‌از به‌کارده‌هینن، له کاتیکدا پیاو زیاتر له ده‌نگی فرمان و راسته‌وخو که‌لک و م‌ده‌گرن (Tannen, 1990, p. 42). له تو‌یزینه‌ویکی تردا، رۆبن لیک‌وف (Robin Lakoff) له کتیبی "زمان و پینگه‌ی ژن" (۱۹۷۵) ناماژه به‌وه نه‌کات که ژنان له زماندا زیاتر له وشه و ده‌نگه نهم‌ه‌کان به‌کارده‌هینن، وهک به‌کاره‌ینانی "وا بلین" یان "پنموایه"، که شم‌ه خالیک جیاک‌م‌روه له نووسینی پیاو که زیاتر راسته‌وخو (Lakoff, 1975, pp. 53-56).

۲-۶/۲) ناستی ریزمانی (Morpho-Syntactic Level)

له ناستی ریزمان و پیکهاته‌ی رسته‌دا، جیاوازی دیار هیه. تو‌یزه‌ری کورد په‌ریشان عومر له تو‌یزینه‌وه‌ی "شیک‌ردنه‌وی پیکهاته‌ی رسته له نووسینی ژن و پیاو" (۲۰۱۹) شم‌ه دهم‌ده‌خات که ژنان له نووسیندا زیاتر له رسته دریز و نالوزمکان به‌کارده‌هینن که رمگی هوکاری و دهم‌نه‌جامیان تیدا دیاره، له کاتیکدا پیاو زیاتر له رسته کورت و راسته‌وخو‌کان که‌لک و م‌ده‌گرن (عومر، ۲۰۱۹، ل. ۸۸-۹۲).

سارا میلز (Sara Mills) له کتیبی "فیمینیزم و شیک‌ردنه‌وی گوتار" (۲۰۰۳) باسی له‌وه کردوه که نووسینی ژنان زیاتر له پیکهاته‌کانی ریزماندا خو‌ی دهم‌ده‌ریټ به به‌کاره‌ینانی شیوازی "گف‌تو‌گوی" (interactive style)، له کاتیکدا نووسینی پیاو زیاتر شیوازی "زانیاری" (informative style) ده‌گریټ‌ه‌م (Mills, 2003, pp. 112-115).

وهك دووگيانيش بووم نهی شاعیر
نه کۆرپهی شیعرم له بارچوو
نه خۆم له باری شیعر چووم.

یا له (بهندهری بهرموودا) دا نهئێ:
که مهسحیم خولقاندیی
دهربهست نایهم نهگهر چهقۆم لی بکیشن و
گومان له کچینیم بکهن!
له ژووری سکی خاکمهوه له بار دهبریم!
له ساتی سهرجووقامهوه....
تهنیا یی مینیه...

بۆ زمانی بهستهرمانی کوردیی ههرگیز
ناگیرئ و باس ناكرئ...

میردمیت و
به مانهوهم وهکوو کچ گومانم خولقاندوه له پیاوهتیت
نهمهیان بههیزی منه و بئهیزی تو...

بهلام له دواي راپهرین له ژیر کاریگهریی بزوتنهوهمکانی ژندا،
روالمت و ناوهرۆکی شیعرمکان گۆرانکاری یان دهستکاریان پێوه
دهرکهوت. “فینۆس فایهق” دهنگیکی ژنانه بوو که دنیای
چاوهروانکراوی خۆی یا “تابلویهک له چاوهروانی” یهکانی
دروستههکات، که چاوهروانیی جهستهیی دهخاته سهر چاوهروانیی
خونی تهمن و چارهووس:

“مۆمهکه روشن کهو
جگهرهیهکی پێ داگیرسینه
له چاوهروانیدا مهبهستیکي پێ بسووتینه
سهیرکه نهو چاوهروانیه
که جهستهم دهرمئ”
“رۆژیکي دی له تهمنم دهسووتی
له چاوهروانیکردنیکي گیلانهدا”.

یان پرسیاریکي ههتاها تایی بئ وهلامی دێته سهرزمان، که ههمیشه
له زمانی ژنانهوه له کۆمهلهگه دا کهوتوه، که نارمزی خۆیان
بهرامبهر قهدهری ژنبوونیان ههیه، دهئێ:
“نهگهر زهوی ئیر بوو
بۆچی یهزدان مینیه بهسهریدا نافراند؟”

“دلسۆز همه” ش دهنگیکی ژنانهیه و خۆی دهخاته ریزه
سروشت، به جوانیی، فراوانیی و به ئالوگۆریی و
بێنوقرهیهیه کهیهوه:
“بهدریژی مانگ و سالان
نهوه سروشته که لاساییم دهکاتهوه
تهناتهت له تهنیا بوونیدا.”

بهلام ئهوهی مایه بایهخی ئهم توێژینهوهیه، له نێوهندی ئهدهبی
کوردیدا، چهند ژنی شاعیر ههیه که ئهموونی شاعیریان زۆر
پهیهوست به دواي راپهرینهوه و سالانی دوو ههزارمکانه، توانیشتیان

کاتیکیادیه که پیاو مهیلیان ههیه پیکهاتهیهکی هئلی و تهکریزکراو و
ئامانجدار پهیرمو بکهن. ئهم جیاوازیانه دهنوانریت به رهنگدانوهی
ئامانجهکانی پهیرهههیهکردن و شیوازمکانی کۆمه لایهتیهکردن
ههژمار بکریته. له ناستی پراگماتیکدا (که باسی له بهکارهێنایی
زمان له رهوش و بارودۆخی جیاوازا دهکات)، جیاوازییه کان زۆر
روون.

٣) شیکردنهوهی “نووسینی ژن” له شیعرێ کوردیدا

١/٣) دهرکهوتن و گهشهکردن

دهرکهوتنی نووسینی ئهدهبی ژن ئهگهر ئهوه بۆ سالانیکی زۆر
زووتری ههفتاکان و ههشتاکان، دیاره مهبهست لهم ئامادهبوونه
ئامادهبوونیکه به ئهندهشی ژنانهوه، نهک ئامادهبوونیکه چهشنیی و
گوتاریکی ژنانه، چونکه مێژووی سیاسیی کورد و تهمنی
ئهمراندنی کوردیی له ئامادهبوونی ژن خالی نییه. له سهرمهتای
سهدهکهدا، ههر “پارییه” شیعریهکانی مهستورهی ئهده لانی که
له سهردهمی میرانی باباندا ژنه کوردیکي شهریعهتمهداره شیعر
دهلێته، که لهگهڵ پیاوه بوونهکهی “نالی” دا یهکانگیر نهیت، که بۆ
ئهو چهرخ و دهوره دیارهیهکی نامۆ بووه، بهلام باوێکی فراوانی
ئهم رۆژگاره دواي راپهرین یان دوو ههزارمکانه.

ژن و ئهدهبیاتی ژنانه له کوردستاندا، لهژیر کاریگهریه نایینی و
کۆمه لایهتیهکاندا بووه، سهرباری رهنگدانوهی تهززی پیاوه و
خهسلهته پیاوه و پیاوسالارییهیهکی کۆمه لگهی رۆژهلاتی بهسهر
ناوهرۆک و شیوازم و فۆرمی دهقهکانی. مههاباد قهرداغیی یهکنیکه لهو
نمونهکانه که زۆرتهرین ئهموون و تهمنی نووسینهوهی شیعریی
خۆی ههیه. له سهرمهتای کارمکانی نووسین، ئهو به شیویهیهکی
تووندهوه و گهوره دهستی پیکردوه و به شیوهی شاعیرانی پیاو
نووسینی ههیهوه، یان ههولدهات به شیوهی شاعیرانی پیاو شتهکانی
ژیان و سیاسهت باس و وهسفیکات. له کۆتاییدا، مههاباد به بریارهوه
ههولدهات، شیعرێ ژنان له فۆرم و فهزای شیرکو دا به شیویهیهکی
روون و ژنانهوه پێشکesh بکات. فۆرمیک یان گوتاریکی ژنانهی
جیگیر و بهرچاوی بهکار نههێناوه، که له نیوان کهمی هوشباریی و
کهمبوونی ئیرادهدا پروبهرووی دهنگ و کردارمکانی ژندهیتیهوه.
کهژال ئهمحمد، له سهرمهتای ههفتاکانهوه له مهیدانهکاده، بویر و
چاوکراوه بوو، رووداو و بهسهرهاتیکي زۆری بهروونی و بێباکانه
و دهربری، که لهرووی ههموو بریار و ههلهی ژنانهدا وهستایهوه.
له فشاره چاوهروانانهکراو ماکان رانهچلهکیت هونراو ماکانی
کاریگهریتهیهکان وهرهگر.

له شیعرمکانی کهژال ئهمحمددا به دهیان جار تووشی ئهو وشه و
زاراوانه دهبین، که تایهت به بوون و جهستهی ژنانه و دهنوانین
بلیین له بهنهرندا که له روانینی گشتیدا وهک جهستهی ژنانه
دهناسرین. بۆ نمونه: له باربردن، لهبارچوون، کچ، کچینی،
مینیینی و هته. واته ژنان و جهستهی ژنان دهبن به پرۆسسیکی
دیاریکراو دا تیهیرن تاوهمکوو ئهم ناوان و پێناسهکردنهش بینه دی.
بۆ نمونه له شیعرێ “له مریه بهر محمتر”:

ناتی پیکههینی گهرم کهروو لێیدا

- Publisher: University of Sulaimani, ISSN (Print): 1813-0852, ISSN (Online): 2617-3034
- Journal Website: <https://sjh.univsul.edu.iq/>, Volume: [Insert], Issue: [Insert], Year: [Insert], DOI: [Insert DOI]
- Submission Date: [30/4/2026], Revised Date: [10/5/2026], Accepted Date: [26/7/2026], Published Date: [30/9/2026]

فریشتی. نهم شیعره پره له دروی رومانسی و نایدیولژیایی جوانکردن و بهرزکردنی ژن و مک بوونهومریکی سهروو مرویی. بویه پیویسته ژن لهناو شیعره کهدا "لهادییک بیت" بو ئهوهی شیعری ژنانهی راستهقیینه دروست بکریت؛ بهی ئهوه، نه تنهها شیعری ئیمه تهواو نابیت، بهلکو شوناسی ئیمهش نادیار دهیت(۳۰).

ژن زور باش دهنوانیت له خوی بدوئ و بی ستهمکاری، هس خوی چاکتر دهیت بو باسکردنی نازار، زهممت و کیشهکانی که لهناو کومهلگهی تیدا دهژی. بهلام پیاو به ههمان شیوه ناتوانیت همتا بهنداری له نازارانه بکات یان به قوویی هستی ژنیک شیکاتهوه. باشترین نمونهی ئهوه له ئهدهبیاتی جیهانی، نووسری فهرنسای "مهدام بقاری"ی فلویزه.

بینگومان ژن دهنوانیت به هستی قوولهوه و بو ناو پیاویک شوربیتهوه، بهلام ئه توانایه تاییهتییه و مک پیومندیی هزری و نووسینی نووسرانی جیهانییه. جیاوایی نیوان پیاو و ژن له ئهدهبیاتهکان هیه و هس کاتیک نووسریک دهخوینرتهوه، بهرهمهکی دهیت رهنگدانهوی خوی بیت، نهک ئه زورملمتییه که رهوته قیمیستیهکان پیتا پیتا دهیکنه سهر نازادیی ژن و له جهستهدا چری دهکهنهوه. بویه، ئهوه ژنه شاعیره رووکهشاکارمکانی فریوداوه که ئهوهندهی جهخت بکهنه سهر جهستهی نازاد، هزری نازادیان لهبیر نهماوه، و مک لهو کۆپله شیعرییهانی سهرموهه ئاشکرا دیارن (ژاوین شالی، هیرۆ کورده، چنار نامق، حیات پورخی). ههرچهند، بهلام زورجاریش دهستدانه ئه هزره نازادییه ش لهو ئاسته بهرزدا نییه و دهستکارییهکی نادروستانهی پیه دیاره.

کیشهی ژن له ئیستادا ئهوهیه که همتا ئهک کاته، نهیتوانیه خودی خوی به تهواوی بیت. له هس بواریکدا که هاتوه، هزر و نیراده و خواستی ژن زورجار لهگهل کۆمل و خیزان مامهل دهکات، نهوهک خوی. ههموو شتییک بریار ئهکریت به فاکتیره دهرمهکییهکان. کاتیک به کاریکی دیاریکراو یان بواریکی نوئ دهرمهکویت، ههرچییهک بیت، ژن ناتوانی متمانهی تهواوی لهسهر خوی بیت یان بریاربدات، یان هملوئستهکانی دیارییکات.

کاتیک ژن دهنوانیت نازادی و ههستهکانی خوی دهربریت، که بزانی چون بریارمکانی بدات و ژیانی خوی جلهو بکات، ئهوش به بی گهرانهوه بو پالیشتی پیاو یان پیاوی کۆمل، ئه کاته مامهلکردن و بریارهگرنتی ژن و مک هست و نازادی و هزر له کهسیتی ئهدهبییدا بهرجهسته دهیت(۳۱).

۲/۳ بهجیهانی رهگهزی له نووسینی ژن دا بهپیتی ئاستهکانی زمان

له ئهدهبی کوردیدا، شههلا دهباغی له شیکردنهوهی شیعری ژنانی کورددا دهریخستوه که شاعیرانی ژن و مک کهژال ئهحمهد و سارا فهقی خدر، له ئاستی دهنگیدا زیاتر له وشه و پیکهاته دهنگییه نهرم و ههستیارمکان بهکاردهنین، له کاتیکدا شیعری پیاو زیاتر رهق و فهرمانیهخشه (دهباغی، ۲۰۰۱، ل. ۶۷-۶۹)

له ئاستی ریزمانییدانووسینی کوردیدا بهروونی دهرمهکویت؛ نووسرانی ژن و مک شیرزاد حسن و بهختیارعلی، ههرچنده ههردوکیان بههرمهندن، بهلام له پیکهاتهی رسته و بهکارهینانی کاتدا جیاواییان هیه (عومر، ۲۰۱۹، ل. ۹۵).

دهنگیکی نوئی شیعری دروستدهکهن، که ئهوه تیهربکهن له نووسینی شیعردا که ههمان دنیاپینی و تیروانیی شیعری پیاو نهیت.

ههدهی نمونه له ژنه شاعیرمکانی پاش راپهرین، به تاییهتی له سالانی دووههزارمکان، ناسنامه و شوناسی ژنانهی خویان به شیوهی نازاد و ههستیار نیشان دهدهن. شاعیران له ههنگای یهکهم شیری نازادی دهست پیدهکهن و دواتر ههولدهن بو بهرجهستهکردنی شوناس و ناسنامهکیان. ژنان دهنوان خۆشی، نازادی، شانازی و خوشهویستی ژنبوونی خویان ببینن، پیومندی عاشقانهی خویان رووناک نیشاندهن و، بی ئهوهی ترس و ستمی کومهلایهتی گیرۆدهیان بکات. له کۆی گشتی، ژن له شیعرمکانیادا تنهها پارچهیهکی رومانسیانه یان نایدیالیزمکراوی پیاو نییه، بهلکو شوناسی ژنانی راستهقیینه، نازاد و خاوهن کهسایهتی ئههینریت. (ژاوین شالی) دهلی:

باوهش به میهرههانی جادهی چۆل و
چرپای پرنازی کچانه نهکهم....

(هیرۆ کورده) دهلی:

هس بهرووی له تۆرا دیمه ژورهوه..
خۆم رووتدهکهمهوه...

(چنار نامق) نهلی:

گهر نهجاره پییهکانم.. لهسههولبهاندانی عشقت خزا..
دهستی حهزم مهگره... با گلۆر ببهمهوه

(حیات مجید پورخی) نهلی:

ئهوه دهمانه له ناخما فوارهی به ستوه.. خوشهویستی تۆ..
ئهوه دهمانه تویهک دهوژمهوه...

نهم جوهر ناخاوتنه، که گوتاریکی دژی دهگهمنن، کورتکردنهوهیهکی نازادی و مافی ژنانه و خهسلهته ژنانهکانه، که "بهیان سهلمان" به نیگهرا نییهوه له جوهر گوتاره دهنوانیت که ئهوه بهجوړیک له بیرچوونهوی هزری ژن دهات له قهلم، که نازادی لهیهک چاوهوه دهینیت.

دهکری بلنن ژن له شیعری ئیمهدا تنهها دیاردیهکی پیاوانهیه و گوتاره شیعرییهکesh پیاوانهیه، ژن و مک مروقی سهربهخو نابینریت نهخوی شیعرییهتی سهربهخوی هیه، واته؛ ژن زورجار تنهها و مک دیاردی شیعری دهرمهکویت، نهک و مک شاعیر یان خودی شیعری. ئه وینهی نایدیالییه زورجار تنهها خواست و نارهزووی پیاو نیشاندات و هیچ چارمهسریکی کیشهکانی ژن له ژیانی راستهقیینه دهات. له شیعری کلاسیکدا ژن و مک مروقیکی سهربهخو و واقعی دیاردیهوه، بهلام له شیعری مۆدیرن سکسیوالیه و پۆرنۆگرافییهتی ژن زورتر دیاردیه و ژن تنهها و مک شتیکی تهماشاکراو پيشاندهریت له شیعری نوئ یان هاوچهرخدا ژن پارچهپارچهدهکریت، سیکسوالیهکهی زهقهدهکریتهوه، و مک نمایشی زمانی بو تهماشاکردن. ههرچنده شیعری پره له وفسفی ژن، بهلام ژن له واقعیدا پره له کیشه و نازار، له شیعردا دهکریته بوونهومریکی

۳-۳: نه‌خشانندی مۆدیلێک بۆ "ره‌خنه‌ی نووسینی ژن" له نووسینی کوردیدا

تایبەتمەندییه‌کانی شیوازی نووسین هەردوو رەگەزی پیاو و ژن دەگرێتەوە، لە لایەن زانا و رەخنەگرە ئەدەبییه‌کانەوە هێلی جوداکەرمووی بەرچاویان کێشاوه، که وا بکات ئاسانانه بناسرێتەوه خۆی بنوێنێت. ئەوێ رەخنەگران (وەک هێلێن سېسکۆ) بە شێوێکی گشتیی هەندیک خەسلەتیان دیاریکردووه که لەخۆیدا قالی نوێ دەدات بە تەرزیک نووسین که "نووسینی ژن"ە:

-زمانی سادەتر

-ناهێڵییه و چەماوەییه که درەنگتر مانا و مەبەستەکانی دەدات بەدەستەوه، بەو ماناییه جوانکاریی زمان و وردەکاریی وەسفکردن دەگرێتەبەر.

-جەستەیی و هەستەهریی

رەخنەگران دوو مانایان وروژاندووه، که تێادا لەرێی جیاکردنەوه‌یه‌کی زانستیانەوه ئەم تەرزە نووسینه بەرجەستەتر بکەن:

ئەو دوو مانایەش "ژن وەک بابەت -object-" و "ژن وەک "دەنگ -مۆف -Subject"

"ژن وەک بابەت -object-": ئەو بێبێنەیی ژنە وەک بابەت؛ زیاتر لە لایەن "پیاو" وەک "له‌ژن، واتە:

-پیاو له‌ دید و روانینیکی پیاووه که تایبەتە به‌ تێروانیینیکی پیاووه که‌لتوووریانه و تایبەتمەندیی داب و نەریت زاله‌ له‌و تەرزە نووسینه‌دا.

-دەقه‌که‌ وەک بێنراو یان خۆنراویک بەکاردێت بە ئاماده‌کراوی، نەک وەک کەسێک بێرێکاتەوه

-بە تەواوی پیاووه‌ستە به‌ پیاووه‌، به‌ دەربرین ل‌باره‌ی ئاف‌رم‌ت‌ه‌ه‌ ل‌باره‌ی خۆشه‌ه‌ه‌ستی و جوانیی و خرۆشان و ئالوده‌یی و قوربانیبندان و ه‌ت‌د‌.

ئەم تەرزە پیاوویه، تەنها له‌ جەستە و شێوه‌دا قوول گیر‌ده‌خوات، کەم‌تر قوول دەبێت‌ه‌ه‌ بۆ ناو ناخی ئاف‌رم‌ت و کەم‌یش د‌ه‌توانی ناخەکانی ب‌ش‌ک‌ن‌یت و ه‌ه‌ست و ن‌ه‌ستە ژنانەکان پ‌ه‌دا‌ب‌کات، بۆیه‌ رۆلی له‌ ناساندنی ژن و ه‌ه‌ست و ن‌ه‌ست و پ‌ه‌رۆش‌یه‌کانیدا ب‌ه‌ر‌ت‌ه‌س‌ک و کورت و کوێرن، تەنها ئەوه‌یه‌ که‌ به‌ د‌ه‌می ئ‌ه‌وان‌ه‌ه‌ و‌ت‌راون یان خۆیان جار‌جار‌ه‌ در‌کان‌د‌وویانه‌ که‌ ک‌ه‌م‌یکی زۆر ک‌ه‌م‌ه‌ و تەنها بۆ ر‌س‌تی خ‌و‌ل‌یا‌کانی ژنە و ه‌یه‌چی تر. به‌ مانایه‌کی تر، م‌ه‌رج ن‌یه‌یه‌ که‌ ه‌ه‌موو د‌ه‌قی‌کی ئەد‌ه‌بیی توانیبێتی که "ژن" وەک بابەت یان "دەنگ" ب‌گ‌ه‌یه‌ن‌یت.

ئەم‌یش ه‌ۆ‌کاره‌ س‌ه‌ر‌م‌ک‌یه‌یه‌که‌ ئەوه‌یه‌ که‌ ژن وەک "یار، خۆشه‌ه‌ه‌ست، د‌ۆست، ه‌ت‌د‌.." یان "دایک" و‌ینا د‌ه‌ک‌ر‌یت

مانای دووم: ژن وەک دەنگ (Subject) ب‌ت‌وان‌یت ب‌گات، ک‌یه‌یت، دەنگ بەرز ب‌یت، ف‌ه‌ر‌مان ب‌دات، پ‌ه‌س‌ه‌ند ب‌کات، ن‌ه‌ه‌ ب‌ل‌یت، ب‌ی ئ‌ه‌و ل‌اس‌ه‌نگ‌یی رووب‌دات، ه‌ت‌د‌.

ل‌یه‌ر‌دا ژن د‌ه‌یت‌ به‌:

-خ‌و‌د‌یکی چالاک و بزێو و له‌ چوارچ‌یه‌ دار‌به‌نه‌که‌ی ش‌یه‌ د‌یته‌ د‌ه‌رم‌وه‌ که‌ پ‌یاو پ‌ه‌یتا ک‌یش‌او‌یه‌تی، تاک‌یکه‌ به‌ر‌د‌ه‌وام ه‌ه‌ست و ن‌ه‌ست و، و‌ی‌ست و، خ‌ۆز‌گ‌ه‌ و، ب‌ۆ‌چ‌وون و، ب‌ر‌یار و، ح‌ه‌ز و ب‌یز و، ر‌ق و خ‌ۆشه‌ه‌ستی و م‌ل‌مانی و ل‌ه‌رووداو‌ست‌انه‌وه‌ و د‌ز‌به‌یه‌که‌کانی ر‌اس‌ت‌گ‌و‌یانه‌ و به‌ ب‌و‌یر‌انه‌ن. خ‌ه‌سل‌تی ئەم ئەم

له‌ ئاستی وشه‌ و ناوه‌ر‌ۆ‌ک‌دا، ج‌یا‌وا‌زی‌یه‌ کان زۆر دیار‌تر‌ن. به‌یان ئ‌یه‌را‌ه‌یم ر‌م‌ح‌یم له‌ وتاری "ژن و ش‌یه‌ر" (دا ۲۰۲۱) ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌کات که شاعیرانی ژن له‌ کوردستاندا زیاتر له‌ وشه‌ پ‌ه‌وه‌ند‌یه‌دار به‌ ژبانی ر‌ۆژانه‌، خ‌ه‌ون، ئازار، خ‌ۆشه‌ه‌ه‌ستی و پ‌ی‌وه‌ند‌یه‌یه‌ م‌ر‌ۆ‌بی‌یه‌کان به‌کارده‌ه‌نین، له‌ کات‌یک‌دا شاعیرانی پ‌یاو زیاتر له‌ وشه‌ پ‌ه‌وه‌ند‌یه‌دار به‌ ده‌سه‌لات، ش‌ه‌ر، م‌ی‌ژ‌وو و ر‌ام‌یار‌ی ک‌ه‌ل‌ک و م‌ر‌د‌ه‌گ‌رن (ر‌م‌ح‌یم، ۲۰۲۱، وتار، به‌شی ۳).

له‌ توێژینه‌وه‌یه‌کی تایبەت به‌ ئەدەبی کوردی، شه‌ه‌لا ده‌باغی به‌ ش‌یه‌ر‌د‌نه‌وه‌ی ش‌یه‌ری س‌ی شاعیری کورد (ک‌ه‌ژال، ژیل و س‌ارا) د‌ه‌ری‌خ‌ست‌وه‌ که ئەم شاعیرانه‌ له‌ ئاستی وشه‌دا، "ف‌ه‌ر‌ه‌نگ‌ی ف‌یه‌م‌یه‌ستی" ی تایبەتی خ‌ۆیان در‌وو‌ست‌کرد‌وه‌ که له‌ وشه‌کانی وەک "ل‌ه‌ب‌ه‌ر‌چ‌او ن‌ه‌ک‌راو"، "پ‌ه‌را‌و‌یز‌خ‌راو"، "خ‌ه‌م‌ل‌ین" و "ب‌ه‌د‌ه‌نگ" پ‌یک‌ه‌ات‌وه‌ (ده‌باغی، ۲۰۰۱، ل. ۱۰۵-۱۰۸).

له‌ ئەدەبی کوردیدا، به‌یان س‌ه‌لمان له‌ گ‌فت‌و‌گ‌ۆیه‌کیدا ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌کات که "نووسینی ژنان له‌ ر‌ه‌وان‌یه‌یدا زیاتر به‌رم‌و ناوه‌وه‌ی خ‌ۆیان و ژبانی ر‌ۆژانه‌ د‌ه‌روات، له‌ کات‌یک‌دا نووسینی پ‌یاو زیاتر به‌رم‌و د‌ه‌رم‌وه‌ و ر‌وود‌او‌ه‌ گ‌ه‌ور‌ه‌کان د‌ه‌روات" (س‌ه‌لمان، ۲۰۲۲، ل. ۶). به‌یان ئ‌یه‌را‌ه‌یم ر‌م‌ح‌یم‌یش (۲۰۲۱) ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌کات که شاعیرانی ژن له‌ کوردستاندا له‌ پ‌یک‌ه‌اته‌ی گ‌وت‌ار‌دا، زیاتر له‌ ده‌نگ‌ی "م‌ن" ی ک‌ه‌س‌ایه‌تی به‌کارده‌ه‌نین که خ‌ۆی و ئازار‌ه‌کانی خ‌ۆی د‌ه‌ر‌ب‌ر‌یت، له‌ کات‌یک‌دا شاعیرانی پ‌یاو زیاتر له‌ ده‌نگ‌ی "ن‌یم‌ه‌" ی ک‌ۆمه‌ل‌ایه‌تی ک‌ه‌ل‌ک و م‌ر‌د‌ه‌گ‌رن که نوێنه‌رایه‌تی گ‌ه‌ل یان ن‌ه‌ت‌ه‌وه‌ ده‌کات (ر‌م‌ح‌یم، ۲۰۲۱، وتار، به‌شی ۴).

پ‌ه‌ر‌یش‌ان ع‌وم‌ه‌ر له‌ توێژینه‌وه‌که‌یدا د‌ه‌ری‌خ‌ست‌وه‌ که له‌ نووسینی ژناندا، کرداری زمانه‌وانی وەک "پ‌ار‌انه‌وه‌"، "دا‌وا‌کرد‌ن" و "پ‌یش‌ن‌یار‌کرد‌ن" زیاتر ر‌وود‌ه‌ده‌ن، له‌ کات‌یک‌دا له‌ نووسینی پ‌یاو‌دا، کرداری زمانه‌وانی وەک "ف‌ه‌ر‌مان‌کرد‌ن"، "ر‌ێن‌مای‌کرد‌ن" و "ب‌ر‌یار‌دان" با‌وت‌رن (ع‌وم‌ه‌ر، ۲۰۱۹، ل. ۱۱۲-۱۱۵).

له‌ نووسینی کوردیدا زمانی ج‌ین‌د‌ه‌ر‌کاریی به‌روونی د‌ه‌ر‌د‌ه‌ک‌ه‌وت‌؛ نووسه‌رانی ژن وەک م‌ه‌رج‌ان ح‌ه‌مه‌د‌ه‌مین و خ‌ه‌دیجه‌ م‌وح‌س‌ین، له‌ گ‌یر‌انه‌وه‌م‌کانیدا زیاتر له‌ س‌تر‌ات‌یه‌یه‌کانی "ه‌او‌کاری" و "پ‌یک‌ه‌و‌بوون" به‌کارده‌ه‌نین (ع‌وم‌ه‌ر، ۲۰۱۹، ل. ۱۲۰)، که ئەچ‌نه‌ دوو توێی س‌تر‌ات‌یه‌یه‌کانی س‌ارا م‌یل‌ز‌وه‌ "ر‌یز‌گ‌رت‌ن" و "ن‌ه‌ه‌یش‌تی ده‌سه‌لات" (زمان و ج‌ین‌د‌ه‌ری ف‌یه‌م‌یه‌ستی (۲۰۱۲)

به‌لام پ‌ن‌و‌ی‌سته‌ ج‌ه‌خت ل‌ه‌وه‌ ب‌ک‌ر‌یت‌ه‌وه‌ که ئەم ج‌یا‌وا‌زی‌یه‌یه‌ یه‌کل‌اک‌ه‌رم‌وه‌ و گ‌شت‌گیر ن‌ین. چ‌ه‌ند‌ین ف‌اک‌ت‌ه‌ری وەک ئاستی پ‌ه‌ر‌و‌ه‌ده‌، ج‌ۆری د‌ه‌ق (زانستی، ئەدەبی، ف‌ۆر‌مال‌ی)، پ‌اش‌خ‌انی ک‌ۆل‌ت‌وو‌ری و ت‌ه‌ن‌ا‌ه‌ت شیوازی تاک‌ه‌ک‌ه‌سیی نووس‌ه‌ر د‌ه‌ت‌وان‌یت ئەم ن‌ه‌خ‌ش‌انه‌ ب‌گ‌ۆ‌ر‌یت. له‌ زۆر‌یک له‌ ده‌قه‌ زانستی و ف‌ۆر‌مال‌یه‌کاندا ج‌یا‌وا‌زی شیوازی ن‌ی‌وان ژن و پ‌یاو ک‌ه‌م د‌ه‌یت‌ به‌ وه‌ و ج‌ۆر‌یک له‌ یه‌ک‌گ‌رت‌تی زمانی به‌دی د‌ه‌ک‌ر‌یت.

به‌ش‌یه‌یه‌کی گ‌شتی، تایبەتمەندییه‌ زمانی و شیوازییه‌کان، وەک یه‌م‌ک‌یک له‌ گ‌ر‌نگ‌تر‌ین ن‌ی‌شان‌د‌ه‌ر‌ه‌کانی ش‌یه‌ر‌د‌نه‌وه‌ی ج‌یا‌وا‌زییه‌ ر‌ه‌گ‌ه‌ز ب‌یه‌کان له‌ نووس‌ین‌دا، ن‌ی‌شان د‌ه‌ده‌ن که چ‌ۆن پ‌یک‌ه‌اته‌ ک‌ۆمه‌ل‌ایه‌تی و ک‌ۆل‌ت‌وو‌ری یه‌کان له‌ ئاستی م‌ای‌ک‌ر‌ۆی زماندا ر‌ه‌نگ د‌ه‌ده‌نه‌وه‌.

و گوځيگرتن و خوښندنه ميان خواستراو بووه. رهنګه شيرکو بټکېس و قوبادۍ جملپيزاده بکونه ناو شو دوو کايه يوه کاتيک خوځان له فزايه کي لميرچوونه ودها دميښنه و مهستيوون به ژن نهيت به تيکنا لانيک؛ به وواتايه خوښه ري ژن له خوښندنه ميدا دمنګي بهر نهيتي و دهربرين و ريمه کاني شيرمه که نهين به همناسه و خرؤشه خوډيه کاني ژنيتي خوۍ.

بهم پټيه، نه م خسته يه خوارمه، توخمه کان و شيکاريان له سر بهنم اي ژن ومک بابعت و، ژن ومک دمنګ نيشانده دات.

تموزيفکر دني خه سلته ديار و ناديار مکاني ژن

توخم	ژن وهک بابعت	ژن وهک دمنګ
بينين	له دهر موه دهيږيټ	له ناو موه دهيږيټ
روڼ	پاشکوتيه	کارايه
قوولايي	زياتر رووکشه جسته و شيوه	درووني و فلسه فيانويه
نامانچ	بو دهربريني هسته که له خيالدا	دهربريني خود

نهانجام

۱- له ديار ترين تايه تمه ديه کاني نووسيني ژن بريتيه تيشک خسته سهر نه موني ژياني ژن، ناشکر اکر دني شيوه کاني جياکاري و دووباره خوښندنه وي تيکسته نهرتيه کان له گوښه نيگاي رمنه گرانه و

۲. کاريگري زور هميه له سر سر همداني گوتاري نووسيني ژن له وانه:

- جياکاري کومه لايه تي دزي ژنان .

- بزووتنه مکاني ژن.

- پرمپنداني پرمومر ديه

- گور انکاريه کومه لايه تي و سياسي هکان.

- کاريگري نه ديه جيهاني

۳. بو هوکاره کاني لاوازي نووسيني ژن، چندين خال هميه، که مايه سرنجن:

- زالوني نايډولوژي .

- رمکر دنه وي کوملگه.

- نه بوني پشتگيري و بلاوکر دنه و

۴. دهرکوت که بنه مکاني نه ديه ژن له سر بنه ماگلک به ده ستيني به کساني چنډر، داکويکردن له نازادي له کوتوبندي کومه لايه تي ناداپر و مرانه و، هلو مشاندنه وي پنه کاته روشني بريه کان که جياکاري نه هيلنه و. به لام نه م رچاوکر دنه تنه و مسقي واقع ناکات، به لکو هولي گوريني نه دات به به هيز کردني ژن و پنداني فزايه ک له بار بو دهربريني خوځان. هره ها گرنگي

دهربرينانه قوولن و له توپکاني ناو مزايه کي ناو مکيدان، پرسيار گلنک و وه لام گلنک بو شوناس و نازادي و که ستيه کاني، جياييوني که ستيه تي له گل پياو ده له هر پيگه و قوناغي ژياني کومه لايه تي و کوملگه ميدا، نه م چي که ستيه کي نالوزي بهرچاو و دانپانراوه، به لام نمونه يي (ميسالي) نين و مامله مکردني له بار ديه.

به مکي و مک سيمون دي بو قوار وينه يه کي راسته قينه ي ژن ي له ميژو ودا وينا کرد که به هژمونه ببيت به "نه يکي تر" ومک خوۍ له خودي خوځا نهک له خيال و زماني پياو موه ناماده بونه کاني دهر بکوم، نه و تي: "ژن ژني نابيت، به لکو نه بيت به ژن"، واته کوملگه وينه ي ژن دروست نه کات نهک هر سرو وشته کي.

له ديدني ترمه و، قيرجينا ولف بانگي نه و نه کات که ژن خاونه دمنګي کارا و شکو داري خوۍ بيت، خاونه پانتي تايه تي نووسين به خوۍ بيت.

به اور و د جياو زيه کان ليردها تنه "پياو بهرامبر ژن" نييه، که هوکار گلنکي رهمزي پوخت دروستي کرد بن، به لکو ناماده بوني خوده چ پياو و چ ژن له دهربريني ژن دا له سر بهنم اي چنډ توخميکي دينا ميکانه:

۱. بينين: بيني ژن له دهر موه و مک جسته / له ناو موه که خود زاله

۲. روڼي ژن: ناماده ي کوملگه و پاشکوتيه ي پياو/

تموژي ناو مزا (هو شيار و کارابوون و بوون به دمنګ

۳. قوولايي بونياد: رووکشيک بو دروست کردني بابعت/

خودک له جو شسندني هست و نه ست هکان و هو شه و

۴. نامانچ: خيالي رومانسي / دهربريني هست و نه ست

به ورونکر دنه وانه لم توژي نه ميه دا خرا نه ورو له ديار کردني خه سلته و سيماکاني نووسيني ژن، پيوسيت بووه که مودنيک ديزاين بکريت بو بونياد (ستراکچر) ي گوتاري "نووسيني ژن" و ساگر دنه وي هر ده تيکي کون و نوۍ بو جيوونه يان هملگري ناوۍ نه و گوتاره. توخمه کاني سهر موه دهرين به که هسته ي سهر مکي موديله که که بنه مايه کي زانستي دبريژين بو "رمنه ي نووسيني ژن"، هتا شيکار کردني دهقه شيريه کاني ژن به پيو دانيکي نه ديه ي ساغبکر نه و و هلا و ږد بکريڼ.

نه م نمونه له نه ديه تي کور ديدا، تموزيفکردني خه سلته ديار و ناديار مکاني ژن له سر نه م دوو مانايه بخينه به اور دکار بيه که و، له سر په يوداني چوار توخمه و به لايه ني که موه، که بريتي بن له بينين (تيروانين) کومه لايه تي و، روڼي تاک و خود و، قوولايي دهربرين و هيماداريه رهمزيه کان و نامانچ له بهر همپناني نه ديه دا. نه و، همدۍ نمونه به ديار يک اوي ومک نالي، مهستوره ي نه رده لاني، گوران، شيرين ک، مه باد قهر داغي نه مونه ناو کايه ي تموزيفيکي بابتيانه و به پي نه و توخمانه و کم تا زور شيان تياکر دوه (که نه م خوۍ ليکولنه ميه کي وردۍ نه و تي). به لام تموزيفي خه سلته کان به پي نه و توخمانه و مک دمنګ (مروځ) به جواني و به مکووري و خه ستيه و لاي که ژال نه ممد و که ژال خدر و سارا فقي خدر، ژيلا، قينوس فايق، دلسوز همه، چومان همدۍ، به يان سلمان، ريواس نه ممد هتد.. ناماده ي خوځان هميه، که دهرکريت بو ترين له ميه کم دهر کمونيانه نه م دمنګ يان کاريه

- به بیرۆکه‌ی یه‌کتر بری ئه‌دات، واته‌ یه‌کتر برینی کێشه‌کانی جێنده‌ر له‌گه‌ڵ فاکته‌ره‌کانی تری وه‌ک چین، ره‌گه‌ز و که‌لتور.
- سهرچاوه‌کان:
به‌زمانی کوردی
- 1- ده‌باغی، شه‌ه‌لا. (٢٠٠١). ژنانی شاعیر و دیسکۆرسی فیمینستی: شیعری که‌ژال نه‌حمه‌د و سارا فه‌قی خدر و ژیا وه‌ک نمونه‌. (توێژینه‌وی ماسته‌ر). زانکۆی سو‌دیرتۆرن، ستۆکه‌هۆلم.
 - 2- ره‌حیم، به‌یان ئیبراهیم. (٢٠٢١). ژن و شیعری. <https://wtarikurd.info>.
 - 3- سه‌لمان، به‌یان. (٢٠٢٢). پیاو پانتایی نوسین به‌ هی خۆی ده‌زانیت و ژن به‌ داگیرکار (گفتوگۆی به‌هره‌ هه‌مه‌ره‌ش). <https://www.nuche.net/post-592.html>
 - 4- عه‌ثمان، دیدار. (٢٠١٦). ژن له‌ روانگهی دینی زه‌رده‌شتیه‌وه‌. <https://historyofkurdistan.com>
 - 5- عومه‌ر، په‌ریشان. (٢٠١٩). شیکردنه‌وی پیکه‌ته‌ی رسته‌ له‌ نوسینی ژن و پیاو. گو‌فاری زانکۆی سلیمانی، ژماره‌ ٥٨، ل. ١٢٥-٨٥.
 - 6- مانیی، سامال. (٢٠٢٣). سمیل با بر له‌ نوسینی یه‌که‌م وتار و مانیفه‌ستی ژن. <https://www.metroo.org/drejaWtar.aspx?NusarID=484&Jmare=1058>
 - 7- رینوار سیوه‌یلی، ژیان | کولتور | ژن شیعری یان کراوته‌ شیعری <https://zhyan.co/news.aspx?id=8070&mapid=15>
 - 8- [ژی‌بوون وه‌ک شانازی له‌ شیعری ژناندا](https://dengekan.ca/archives/25999) <https://dengekan.ca/archives/25999>
 - 9- لێکه‌دانیه‌وی کاریه‌گری ره‌گه‌ز له‌سه‌ر شیعره‌کانی که‌ژال نه‌حمه‌د <https://www.kurdipedia.org/default.aspx?q=20230417020531483031&lng=3>
 - 10- په‌خشان عه‌لی نه‌حمه‌د و تاهیر محمد عه‌لی، "فه‌زای بێنین له‌ رۆمانی "ژن"ی رنواس نه‌حمه‌د دا"، گو‌فاری زانکۆی کویه‌ بۆ زانسته‌ مروفایه‌تی و کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، ف ٤ ژماره‌ ٢ سالی ٢٠٢١، لا: ٥٣-٦١.
 - 11- هه‌ندرین، "ناماده‌بوون و ده‌راوه‌کی شیعری ژنان له‌ جه‌سته‌ی زمانی کوردیدا"،
- به‌زمانی ئینگلیزی
- 1- Coates, J. (2004). *Women, men and language* (3rd ed.). Harlow, UK: Pearson Longman.
- Crystal, D. (2006). *How Language Works*. -2
London: Penguin
- Eagly, A. H., & Carli, L. L. (2007). *Through the Labyrinth: The Truth About How Women Become Leaders*. Harvard Business School Press. -3
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. -4
London: Longman
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Sage Publications. -5
- Hyland, K. (2019). *Second Language Writing*. -6
Cambridge University Press.
- Janet Holmes (2013). *An Introduction to Sociolinguistics* (4th ed.). London: Routledge -7
- Lakoff, R. (1975). *Language and woman's place*. -8
New York: Harper & Row
- Leech, G., & Short, M. (2007). *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. -9
Pearson
- Mills, S. (2003). *Gender and politeness*. Cambridge: -10
Cambridge University Press
- Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. -11
- Cameron, D. (2007). *The Myth of Mars and Venus: Do Men and Women Really Speak Different Languages?* Oxford University Press. -12
- Mohammed Abdalgane, " Gendered Language: A Study of Sociolinguistic Theories and Approaches", Asian ESP Journal | Volume 17 Issue 3.1, Pp. 204-215. -13
- Davis, Jo Culbertson, "Women in Literature", -14
EBSCO, 2003

به‌زمانی فارسی

- 1- مه‌دی نیکم‌ن‌ش نه‌ما بر جیخانی، 1392، تجلی‌نوشتار زنانه‌ در کتاب دا، دوفصلنامه‌ علمی-پژوهشی زبان‌پژوهی دانشگاه الزه‌ره‌ا سال چهارم، شماره‌ 8، به‌ار و تابستان.
- 2- قدسیه‌ رضوانیان، سرون‌از ملک: 1392، بررسی تأثیر جنسیت بر زبان‌زنان شاعر معاصر، مجله‌ی شعرپژوهی (بوستان ادب) دانشگاه شیراز سال پنجم، شماره‌ی سوم، پاییز، 1392

ونظرًا لغياب أو ضعف النقد المتخصص في هذا المجال، واجه البحث إشكالية علمية تمثلت في صعوبة التمييز بين الأعمال التي تمثل خطاب الكتابة النسوية. ومن هنا، يقترح الباحث نموذجًا نقديًا قائمًا على أربعة عناصر أساسية: الرؤية الفكرية، والمنظور الاجتماعي، ودور الذات والفرد، وعمق التعبير والرمزية الجندرية، فضلًا عن تحديد الهدف من الإنتاج الأدبي. ويُعدّ هذا النموذج إطارًا علميًا ونقديًا لتحليل هذا الخطاب وتقييمه، وتوجيه القارئ نحو فهمه واستثماره.

الكلمات المفتاحية:

النوع الاجتماعي، الكاتبة التقليدية، الكتابة النسوية، الكتابة الذكورية، فضاء الكتابة، نقد الكتابة النسوية.

Abstract

This research aims to introduce and develop the discourse of "women's writing" by addressing questions about the key turning points and intersections in women's relationship with language, society, customs, and religion. The study examines the historical roots of societal structures, the dominance of masculine literature, and the factors contributing to the weakness and decline of women's writing.

A number of traditional pre-uprising women writers, as well as post-uprising writers, are examined, with the latter considered foundational to the emerging discourse structure.

Due to the absence or limited development of critical approaches to this discussion, the study encounters challenges in clearly identifying literary works as carriers of this female discourse.

Therefore, on the basis of four main elements (social vision, the role of the individual and self, the depth of expression, gender symbolism and purpose in literary production),

She proposed a critical model of "women's writing criticism" that would become a scientific and critical basis for the reader's use of this discourse

Keywords: women gender, traditional women writers, women's writing, men's writing, writing space, criticism of women's writing

3- دوبروار، سيمون. (1399) جنس دوم، مترجم: قاسم، صنعوى، جلد أول، تهنان، توس.

4- ترادگيل، پيتر. (1387) زبانشناسی اجتماعی درآمدی بر زبان و جامعه، مترجم: محمّد، طباطبائی، تهران، آگه

5- پابنده، حسين. (1383) مدرنيسم و پست مدرنيسم در رمان، چاپ أول، تهنان، روزنگار

6- حسيني، مريم. (1384) روايت زنانه در داستان نويسی زنانه»، كتاب ماه و ادبيات و فلسفه، دانشکده ادبيات و علوم انسانی دانشگاه تهران، شماره 101.

7- مدرّسی، يحيی. (1387) درآمدی بر جامعهشناسی زبان، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

8- نرسیسیانس، امیلیا. (1389) زبان جنسیتی و مواردی از انعکاس کمتی و کیفی آن در بخشی از فیلمنامه ها، زن در فرهنگ و هنر پژوهش زنان، دوره 2، شماره 28-31

9- قاسمزاده، سيدعلی؛ اکبری، فاطمه. (1394) مولفه های نوشتار زنانه در رمان سرخی تو از من، زبان و ادبيات فارسی، شماره 8.

الملخص

يهدف هذا البحث إلى التعريف بـ"الكتابة النسوية" وتتبع تطوره، من خلال الإجابة عن جملة من الأسئلة المرتبطة بمرتكزاته الأساسية، ومحاور العلاقة بين المرأة واللغة والمجتمع والعادات والتقاليد والدين، وذلك بغية بلورة خطاب نسوي متكامل ضمن إطار "الكتابة النسوية" بخصائصه وسماته المميزة.

كما يسعى البحث إلى الكشف عن الجذور العميقة في التاريخ الاجتماعي التي أسهمت في ترسيخ أدبية النظام الأبوي، فضلًا عن تحديد العوامل التي أدت إلى ضعف وهشاشة خطاب الكتابة النسوية.

ويتناول البحث نماذج من الكاتبات التقليديات في مرحلة ما قبل الانتفاضة، إلى جانب كاتبات الحداثة في مرحلة ما بعد الانتفاضة، حيث تُعدّ هذه المرحلة الأخيرة بمثابة اللبنة الأولى لتأسيس هذا الخطاب.